

II RIIGIKOGU

8. istungjärk. **Protokoll nr. 226 (9).** 1925. a.

II Riigikogu koosolek 8. mail 1925. a.
kell 10 hom.

Kokku on tulnud 82 Riigikogu liiget.
Walitsuse loosis: sõjaminister **J. Soots**, teedeminister **K. Wirma**, tööhoolekandeminister **Chr. Kaarna**, põlluminister **A. Kerem**.

P ä e w a k o r d:

1. Kanamunade väljaveo kontrolli seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

2. Riigi metsaaluste maade teede tegemise kohustuste seadus — Wabariigi Walitsuse ettepanek.

3. Üüriseaduse muutmise ja ärakaotamise seadus — üüriseaduse komisjoni ettepanek.

4. Üüriseaduse muutmise seaduseelnõu — üüriseaduse komisjoni ettepanek.

5. Riigikogu poolt 2. detsembril 1921. aastal wastuwõetud üüriseaduse muutmise seaduseelnõu — üüriseaduse komisjoni ettepanek.

6. Maaseaduse täiendamise ja muutmise seadus — III lugemisel.

7. Eesti wabariigi Tartu ülikooli seadus — III lugemisel.

8. Küütide seaduse § 6. muutmise seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **M. Martna**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Holberg**, pärast abisekretäär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 10.20 min.

1. Päewakorra muutmise. Juhataja **M. Martna**:

Awan Riigikogu koosoleku. Päewakorra kohta on kirjalikult muudatus-ettepanekud tulnud. Rkl. Martinson'i poolt — wõtta 2. päewakorra-punktiks üüriseaduse muutmise ja ärakaotamise seadus.

3. Üüriseaduse muutmise seaduseelnõu.

4. Riigikogu poolt 2. detsembril 1921. aastal wastuwõetud üüriseaduse muutmise seaduseelnõu.

5. Maanteede seadus.

6. Riigi metsaaluste maade teede tegemise kohustuste seadus.

7. Maaseaduse täiendamise ja muutmise seadus.

8. Eesti wabariigi Tartu ülikooli seadus.

9. Küütide seaduse § 8. muutmise seadus.

Rkl. Köster'i poolt on ettepanek tehtud — päewakorra kolmandaks punktiks wõtta riigimaade põlisele tarvitamisele ja omanduseks andmise seadus — III lugemisel. Rkl. Woiman'i poolt on ettepanek tehtud wõtta päewakorra 6. punktiks põllutöölaliste tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse täiendamise seadus.

M. Juhkam (töer.): Teen ettepaneku II päewakorra-punkt, see on riigi metsaaluste maade teede tegemise kohustuste seadus päewakorrast ära wõtta ja selle asemele wõtta maanteede seadus. Põhjendan ettepanekut järgmisega. Wabariigi Walitsus on esitanud riigi metsaaluste maade teede tegemise kohustuste seaduse wälja minnes seisukohast, et seaduseelnõu kiire on, silmas pidades wõrdlemisi suurt segadust, mis tekkinud ühe Riigikohtu otsuse tagajärjel, mille järele riigi metsad kohustatud on teede tegemisest osa wõtma, ja mille tõttu üks osa teid tänawu kewadel tegemata jääks. Wahepeal, pärast seda kui Wabariigi Walitsus eelnõu esitas, on asjaolud muutenud, päewakorda on wõetud maanteede seadus täies ulatuses. Arwan, et seaduse juures, mis päewakorra II punkti all seisab, tekiwad wõrdlemisi suured waidlused, sisuliselt aga samad waidlused, mida juba eile algasime. Nii et poleks mõtet ühe ja sama asja kohta kahekordseid waidlusi pidada. Küsimus wõib lahendust leida täies ulatuses maanteede seaduses. Ja sellepärast palun wastu wõtta minu ettepanek.

Teedeminister **K. Wirma**: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina toetaksin Riigikogu liikme Juhkam'i ettepanekut ainult siis, kui Riigikogu loodab, et maanteede seaduse arutamine Riigi-

kogus kiires korras sünniks. Seda seaduseelnõu, mis praegu päewakorras ja mida Riigikogu liige Juhkam soovitas päewakorrast ära võtta, oli Wabariigi Walitus sunnitud esitama härra siseministri ettepanekul sellepärast, et kohtade peal teede tegemise asjus suured arusaamatused sünniwad ja weel suuremad võimalikud on, nimelt selle tõttu, et riigi käes olewate metsade teede kohustus on niisugusel ajal tulnud Riigikohtu poolt otsustamisele, kus teede tegemine juba käsil. Kohtade peal, waldades, juba sünnib uus teede tegemise jaotamine. Selle tagajärjel saaks teede parandamine koguni segamini aetud. Teedeministeeriumi seisukohalt ei tohiks seda sündida ja teedeministeeriumi seisukohalt oleks kõige otsustarbekohasem praegune maanteede seadus wastu võtta, et siis juba sel alal meie teede korraldamist edaspidi jätkata. Oli aga kuulda Riigikogu ringkondades, et selle asjaga liig ruttu edasi ei jõuta ja selleks juhtumiseks oli esitatud Riigikogule seaduseelnõu, mis wõimaldaks läbi arutada vähemalt § 20, samast seadusest. Needsamad põhimõtted, mis olid käsitatud maanteede seaduse § 20 puhul, oleksid makswad ka selle seaduseelnõu kohta, sest see seaduseelnõu on samast seadusest wõetud. Lootuses, et maanteede seadust jõutakse kiires korras läbi võtta, toetan mina Riigikogu liikme Juhkam'i ettepanekut ja paluksin selles juures arwesse võtta seda, et see seadus peaks kiires korras arutamisel olema.

Juhataja **M. Martna**: Päewakorra kohta on rohkesti ettepanekuid tulnud. Mina kawatsen ettepanekud hääletamisele panna laialilaotatud päewakorra punktide järjekorras. I päewakorra-punkt kanamunade wäljaweo kontrolli seadus redaktsiooni komisjoni ettepanek, see punkt peab härra Martinson'i ettepaneku järele jääma I päewakorra-punktiks. II päewakorra-punkti kohta on rkl. Juhkam'i poolt ettepanek tehtud, see päewakorrast wälja jätta ja asemele võtta maanteede seadus. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

M. Martinson (põl.) kohalt: Mina wõtan oma ettepaneku tagasi.

Juhataja **M. Martna**: Härra Martinson on oma ettepaneku tagasi wõtnud. Härra Köster'i poolt on ettepanek,

päewakorra kolmandaks punktiks võtta riigimaade põlisele tarwitamisele ja omanduseks andmise seadus — III lugemisel. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud. Härra Woiman'i poolt on ettepanek tehtud 6-daks päewakorrapunktiks võtta põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse täiendamise seadus. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud. Seega on päewakord kindlaks määratud. Sõna on sekretäiril teadaande korras.

2. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta.

Sekretäär **J. Holberg**: Riigikogu juhatause poolt on antud komisjonidesse järgmised seaduseel-

nõud:

1. Tööstusliikude koolide seadus — hariduskomisjoni.
2. Eesti Punase Risti heaks wõetawa lõbustusmaksu seadus — rahaasjanduse komisjoni.
3. Posti-telegraafi seaduse täiendamise seadus — rahaasjanduse komisjoni.
4. Kaitsewäeosade ja asutuste alla wõetud ruumide üürinormide makswuse pikendamise seadus — omawalitsuse komisjoni.

3. Kanamunade wäljaweo kontrolli seadus — redaktsioon.

Redaktsiooni komisjoni aruandja **O. Gustawson** kannab ette ja eraldi hääletamisel wõetakse wastu nähtawa enamusega parandused 1—6.

Redaktsiooni komisjon paneb Riigikogule ette wastu võtta „Kanamunade wäljaweo kontrolli seaduse“ redaktsioon Riigikogus III lugemisel wastuwõetud kujul ühes järgmiste parandustega:

1. § 2 wiimases reas: kuid mitte üle 2 kgr., p. o. kuid koguraskuses mitte üle 2 kgr.;

2. § 3 esimene ja teine rida: lubade wäljaandmisel tuleb nõuda, p. o. Lubade andmisel nõutakse eksportööridelt ine.

3. § 4 teine rida: nõuetekohaselt, p. o. nõuetele wastawalt.

4. § 6 kolmas rida: kustutada „kindlaks.“

5. § 8 teine rida: selle, p. o. s a m a.

6. § 9 wiimane rida: õiguse kanamune välja wedada, p. o. k a n a m u n a d e w ä l j a w e o õ i g u s e.

4. Maanteede Juhataja M. Martna: seadus — Kõne jätkamiseks on sõna l lugemisel. rkl. Laarman'il.

M. Laarman (põl.): Lugupeetud rahwasaadikud! Eile õhtul ei olnud mul võimalik kõnet lõpetada, kuna koosolek kella 9 ajal lõpetati, sellepärast algan täna sealt, kus minu mõtted pooleli jäid. Mina puudutasin lühidalt maanteede seaduse käiku ja seda, kuidas ta kunni Riigikogu komisjonideni jõudis. Ligi kolm aastat seisis maanteede seadus surnud punktil ja ei jõudnud sellest üle. Alles üleminewal sügisel kerkis ta siiski üles ja omawalitsuse komisjon asus ta arutamisele. Põllumeeste rühma esitajatel oli selge juba sel korral, et selle seaduse arutamise juures meil kokkupõrkeid tuleb kesk- ja pahempoolsete rühmadega, sest need ringkonnad ei ole kunagi põllumeeste raskustest ja hädadest õieti aru saanud. Oli ka arwata, et käesolewal juhtumisel need hindamist ei leia ja nende õigustatud nõudmised tähele panemata jäetakse. Teetegemise kohustus — see raske koorem — tahetakse endiselt põllupidajate peale lasuma jätta. Käesolewa seaduseelnõu arutamisel selgus, et see waade õige oli ja põllumeeste esitajate kartus täiesti põhjendatud. Erakonnad, kes ennast muidu täiesti wabameelseteks peawad, olid siin, nagu ma juba eile tähendasin, wanameelsete seisukohal ja ei jõudnud kaugemale Balti parunite ja kindralkuberneri Pahleni seletustest. Juba küsimuse otsustamisel, kas maanteede alla wõõrandatud eraomanduseks olewa maa eest tasu tuleb maksta wõi mitte, tuli kokkupõrkamisi, sest et sotsiaaldemokraatide nõudmisi, maid hinnata wõõrandada, toetasid ka need ringkonnad, kes ka põllumeeste esitajate hulka kuulwad, nagu seda praegu härra Juhkam ütles. Nimelt seisis härra Juhkam selle wastu, et eraomanikkudele nende maade wõõrandamise eest tasu maksetaks. See sündmus näitab väga kujukalt, kuidas härra Juhkam ja ta kaaslased põllumeeste huwisid hinnata mõistawad. (M. Juhkam, tõer.: Aga mis Ipsberg

tegi?) Niipalju tahtsin wahemärkusena tähendada härra Juhkam'i tähenduse peale, et ega põllumehed üksi põllumeeste kihti ei esita. Ma tähendaksin siinjuures veel ühe teise asjaolu peale, mis sellega, mida härra Juhkam praegu nimetas, täiesti ühisel alusel seisab. Omalajal ilmus „Postimehes“ kirjatükk, kus öeldi sedasama, mida härra Juhkam praegu toonitas, et ega üks rühm põllumehi ei esita, waid ka teised rühmad on samuti põllumeeste esitajad. Ma tähendaksin, et selle loogika järgi ka kadunud Riigikogu liige Welt põllumeeste esitaja oleks pidanud olema, ta oli asunik, tal oli normaaltalukoht, aga ma ei julgeks küll tõendada, et Riigikogu liige Welt, kommunist, kuigi temal normaaltalu tarwitada oli, põllumeeste esitaja on olnud. Meie oleme mitmel korral näinud, et mitmed härrad, kellel normaaltalu krunt käes on, ometi põllumeeste huwide wastaselt tegutsewad ja toimetawad. (M. Juhkam, tõer.: Aga kas iga pangahärra on põllumeeste esitaja?)

Nii sündis siis, et omawalitsuse komisjonis häälteenamusega läbi murda jõuti see waade, et wõõrandatud maade endistele omanikkudele tuleb tasu maksta. See oli wäiksem küsimus, sest see puudutab ainult üksikuid, neid, kelle maadest uus tee läbi läheb, wõi tee laiendamisel maad wõõrandatud.

Hoopis suuremad olid lahkuminekul, ja waated pörkasid kokku, kelle kulul korrashoidmine sündima peab, kui naturaalkohustused ära kaotatakse. Põllumeeste nõudmine oli, et naturaalkohustuse kaotamisega I ja II klassi teede korrashoidmise kuludest kõik rahwakihid ühtlaselt peaksid osa wõtma. Kuna mingit põhjust isegi mingit õigust ei ole selleks, et seda rasket koormat üksi maapidajate kanda jätta, sest maapidajad maksawad ühes teiste maksudega oma sissetuleku suuruse järele neile määratud maksud, niihästi kinniswara maksud, tulumaksud ja wiimasel ajal, nagu läinud aastast mäletame, wõeti veel üks uus maks wastu, mis õieti teiseks tulumaksuks on muutunud, see on isikumaks. Loomulikult peaks lugu nii olema, et isikumaks isikumaksuks jääb, aga siin seati põhimõte üles, et neilt, kellel maal mingisugune warandus on, wõib isikumaksu teistsuguses suuruses wõtta, wõrreldes teistega. Arusaadaw on, et seda võimalust tarwitatakse ja et isikumaks mitte enam

isikumaks ei ole, waid teine tulumaks, wõi kuidas teda wõiks nimetada. Niisugune waade oleks kuidagi õigustatud olnud endisel ajal, kus tulumaks maksmas ei olnud, waid oli ainult ühine isikumaks ja kinniswara maks, aga praegusel korral ei ole see maks kuidagi õigustatud ega wõiks sellepärast ta maksmapanemiseks põhjust olla. Juba nii-kui-nii rõhuwalt lasub põllupidajate peal maksusid. Põllumeeste esitajad omawalitsuse komisjonis nõudsid, et ei tuleks seda uut maksu, naturaalkohustust, weel ligi lisada teistele maksudele, sest on ju tuttaw asi, et teedetegemise kohustus üldse palju raskem on, kui kõik teised maksud kokku ja et nad ühesuguses raskuses põllupidajate peal ei lasu. Mina tean waldasid, kus on wõrdlemisi hoopis raskemad tingimused selle kohustuse tegemisel kui mõnel teisel pool, nii et isegi suurus kõigub. On kohte, ma nimetaksin Pärnumaal Laiksaare walda, kus iga puhaskasurubla eest 28 jalga teed tuleb teha ja on talusid, kus enam kui werst teid tuleb teha. (O. Köster, sd.: Mitu jalga see oli?) 28 jalga, see on kõigesuurem määr Pärnumaal. Arusaadaw, et niisugusel korral seda kohustust ei jõuta kanda. Pahempoolsed rühmad leidsid, et maanteede naturaalkohustuse ärakandmisel tekkiwad kulud loomulikult nende peale pidawat jääma, kes neid kohustusi enne on kandnud. Keskrühmadest oli rahwaerakond oma endist seisukohta rewideerinud ja ühes kristlastega leppisid kokku, et põllumeeste nõudmised õiged on. Õeldi, et tuleks naturaalkohustus ära kaotada ja nii wõetigi siis omawalitsuse komisjonis 6. mail häälteenamusega otsus wastu, et esimese klassi teed täiesti riigi kulul tulewad teha ja et teise klassi teedest suur osa peaks riigi kanda wõetama. Et wõimatu on niisugust suurt reformi läbi wiia, sellepärast seati reformi läbiwiimise tähtajad mõne aasta peale. Nii pidi ära kaotatama I klassi teedel naturaalkohustus 1. jaanuariks 1927. a. ja II klassi teede juures alles pärast 1930. aastat. Pärast selle otsuse wastuwõtmist oli põllumeeste rühm arwamisel, et nüüd kus niisugune põhimõttelik otsus wastu wõetud, mingisugust takistust ei ole, et seadus sellel alusel läbi arutatakse ja omawalitsuse komisjonis maksuma pannakse. Wahepeal tuli aga muutus. Endine walitsus oli sunnitud oma kohalt lahkuma ja ta asemele astus teine, nimelt Akel'i ja

Strandman'i kabinett. Ühes walitsuse muutmise muutusid ka mitmel rühmal waated, poliitikas olid uued wärsked tuuled puhuma hakanud. Iseäranis peab ütleva ühe rühma kohta, et see oma endised sihid oli muutnud, olles arwamisel, et „riiklikke huwisid silmas pidades wõimatu on ära kaotada teede naturaalkohustust ja suurt osa kuludest riigi kanda wõtta.“ Arwasid, et las jääda kõik wana wiisi. Lapiti pisut, nagu ma eile tähendasin, teedeseadust, nimelt koort, kuna sisu jäeti puutumata, sest kus sa sellesse tohid puutuda! Ja wõeti pikapeale maanteede seadus wastu. (O. Köster, as.: Põhimõttelikult wõib nõus olla.) Härra Köster tähendab, et põhimõttelikult wõib nõus olla, aga tegelikult mitte. Mina ei taha meelde tuletada neid iseäralikke mõtteid, mis maanteede seaduse arutamise juures kuuldawale lasti tulla iseäranis pahempoolsete ja keskrühmade poolt, kuid tähendaksin siin, et need mõtteawaldused iseäralikust wabameelsusest tunnistust ei anna. Kui asuda käesolewa maanteede seaduse lähemale waatlemisele, siis peab selle seaduse kohta küll tõeks tunnistama, kuid wastupidises mõttes, tuntud wanasõna: „Pea tehtud pilla-palla, kaua tehtud kaunikene.“ Kahjuks ei näi see wanasõna käesolewa seaduse kohta mitte küllalt õige olewat. Tööd on tehtud kaua aega, aga keegi ei wõi öelda, et seadus oleks saanud kaunike. Waadake, missugune põhimõte kogu seadusest läbi käib. Uue seaduse järele langewad maanteed kolme klassi: I klass on suurema liikumisega teed, II klass wäheha liikumisega ja III klassi kuuluwad üldtarwitatawad maanteed. § 12 käesolewas seaduses määrab ära, kes maanteede korrastamise eest hoolt peab kandma. § 12 on õieti maanteede seaduse raskuspunkt. Selles paragrahwis öeldakse, et I ja II klassi teede ehitamine ühes tarwilikkude sildadega peab sündima teedekapitaali kulul. Siinjuures peab tähendama, et teedekapitaali kogumise allikad on õige wäikesed. (M. Juhkam, tõer.: Kas Teie suuremaid katsute otsida?) Samuti sünnib teedekapitaali kulul kõigi kiwi- ja prügitööde korrashoidmine ja parandamine ühes kõigi nendel olewate sildade ja teiste päraltolemistega. Iseenesest arusaadaw, et kiwi- ja prügitööde korrashoidmine naturaalkohustuste näol wõimatu on. Tähendab, käesolewas paragrahwis

on maksma jäänud endine seisukord. § 13 on öeldud, et klassiteede hulka kuuluvate kruusateede ehitamine, peale eelmises paragrahwis ettenähtud juhtumiste, ja parandamine ühes tarwilikkude sildade ja teiste päraltolemistega ja selleks tarwiliku kruusa ja muu materjaali juurdededu teostatakse naturaalkohustuse alusel. See on õieti käesolewa seaduse raskematest punktidest. Teeteegemise aluseks wõetakse § 19. järele maaiüksused ja jagatakse siis waldade kaupa ära teede osad. Nii näeme, et see sünnib samuti kui wanasti. Tarwilik materjal, mis teede jaoks tarwis, antakse riigimetsadest tasuta, nagu anti ennemalt mõisametsadest. Tähendab, ka siin ei ole mingit muudatust. Riigimetsad on § 20. järele teedetegemise kohustustest wabastatud. Siis on §§ 27. ja 28. tähendatud omapärane lause. Omapärasus seisab selles, et öeldud on: maakonnawalitsustel on teedeministri nõusolekul õigus teekohuslasi naturaalkohustuste täitmisest wabastada, kui maapidaja oma orjuse rahaga kinni maksab. See on umbes samane seisukord, kui wanal orjaajal, kus mõnikord mõnele wõimalus anti, et ta end orjusest wabaks wõis osta. Seega oleks siin ka teatud põhimõte läbi wiidud. Mul tuleb seda paragrahwi lugedes meelde üks wana orjaaegne lauluke, kus öeldi sel korral, kui peksmine ligi oli: rikas maksab rahaga, waene oma nahaga. Selle paragrahwiaga on tahetud umbes sama põhimõte läbi wiia.

Iga maakonnawalitsuse juures asutatakse teedekapitaali, mille allikad wäga wäikesed on, nagu ma juba tähendasin. Kapitaali kogutakse äride ja tööstuste pealt wõetawatest maksudest, trahwirahadest jne. Sellepärast ei ole teedekapitaalil tegelikult kuigi suurt tähtsust. Kõrgem tehniline järelwalwe kõigi awalikkude teede üle on teedeministrierumi käes. Kuid maakonna omawalitsuse käes on kõigi teede, sildade parandamine ja ehitamine, korraldus ja otsekohene järelwalwe. Järjekorralist rewideerimist ja wastuwõtmist toimetawad maakonnanõukogu poolt walitud teederewidendid, kellel õigus on rewideerimisele kaasa kutsuda maakonna politsei esitajaid. Maanteede seaduse § 64. ütleb: „Teetegemiste kohuslased, kes ei täida teede ja nende päraltolemiste parandamist ja korrashoidu käesolewa seaduse nõuete ja tema põhjal antud määruste

kohaselt wõi neid puudulikult täidawad, samuti ka need, kes teekohustuse kärke ja korraldusi ei täida, wõetakse wastutusele ja tegemata jäetud teed lastakse maakonnawalitsuse korraldusel nende kulu ära teha, missugune kulu teekohuslastelt wastuwaidlemata korras sisse nõutakse.“ Lubaksin enesele tuua wäikese tõenduse oma wäite tõenduseks, kuidas ettekantud paragrahw wõib mõjuda maapidajate peale ja missugused tagajärjed sellel wõiwad olla, kui hakatakse sisse nõudma wastuwaidlemata korras trahwirahasid, kui keegi talupidaja ei ole jõudnud oma teed korras pidada. Tuntud Läti tegelane, warjunime all Semtsew, kes hiljem Wõnnu linnades elades õige hulk kirjatöid on awaldanud Balti maade feodaalkorra üle, ütleb ühes sarnases töös: „Остатки феодального строя в Прибалтийском крае“ muu hulgas, et teede korraspidamine on üks jätis feodaalkorras, mis kõige enam ajast ära läinud ja ta näitab, missugused tagajärjed olid sellel, kui teede tegemisest tekkinud trahwid talupoegadelt wastuwaidlemata korras sisse nõuti. Lehekülg 69 l andes näitab ta, et paljudel sarnastel juhtumistel müüdi talupidajatel liikuw inwentaar ära, et kätte saada neid summasid, mis teede mitte korraliku tegemise eest, mida talupoeg ei jõudnud läbi wiia, politsei poolt põllupidajatel sisse nõuti.

Kui nüüd küsida, millega põhjendatakse naturaalkohustuse alalejätmist selles seaduses, siis paistab wäga imelik mulle see põhjendus, mis eile siin ette toodi, nagu ennem ka omawalitsuse komisjonis. Ega ometi see kellegi põhjendus ei ole, kui öeldakse, et praegusel korral riik maanteede korrashoidmiseks suuremaid summasid kulutada ei suuda, kuna aga ühtlasi suuremaid summasid on lubatud anda wälja igasuguste teiste seaduste korralduste maksmapanemisel muudel aladel. Kas küsiti siis, kust tulewad need summad, kui maksma pandi pensioniseadus, kui hiljaaegu anti töötatöölisele tööd ja hakati Tallinna ranna ääres merekallast wette wedama. (Teedeminister K. Wirma: See on ka teetegemine!) Ah sinna merde? Jah, waadake, härra teedeminister ütleb, et see olewat ka üks teetegemine, kui hagudest merde aeda tehakse. Mulle seletas üks inseneer, et selle kiwimüüri tegemine Tallinna merde olla wäga kahtlane ja tema iga

wäga küsitaw. Kui nüüd härra teedeminister ütleb, et see on ka teetegemine, kui kalda pealt mulda alla merde aetakse ja sinna õige palju miljonid kulutatakse, siis ütlen mina, et see on üks omapärane waade, mida tuleks siin kinni naelutada ja mis oma kohalt ka wäga iseloomustaw on. Aga mina tähendasin: ega mina selle wastu ei waidle, kui tarwilikuks leitakse seda tööd teha, mina ütlesin ainult — wast härra teedeminister kuulab ühe pilgukese — (W a h e l h ü ü e: Härra ministril ei ole aega.) — kui seda aeda seal merde tegema hakati, siis ei küsitud mitte, kust kohalt see raha peab tulema. Seda ainult ütlen mina, sisuliselt ei waidle mina aga selle wastu, sest mina ei ole asjatundja ja wõib olla, see teetegemine merde on wäga otstarbekohane. Ka siis ei küsitud, kust need suured summad pidid tulema, kui awalikkude raamatukogude seadus, algkoolide seadus, kultuurkapitaali seadus jne. wastu wõeti. Leiti, et uus aeg on uued nõuded üles seadnud ja need nõuded peab rahuldama. Sellepärast wõeti wastu ja pandi maksma need seadused, kuigi need riigikassalt suuri kulusid nõuawad. Ma pean ütleva, et peab olema ühine mõõdupuu, ühesugused põhimõtted, kui uusi seadusi loome. Ja praegusel korral ei ole ju sugugi nõutud, just riiklikke huwisi ja riigikassa seisukorda silmas pidades, et riik otsekohe naturaalkohustuse ära kaotaks ja et silmapilk hakkaks teostama teede korraldamist uuel alusel, waid aastate pärast. Senni peab meil rahwamajandus edenenud olema. See edeneb ka wististi. Juba tänawu aasta räägitakse, mitte ainult räägitakse, waid selleks on kindlad andmed olemas, et wõi wäljawedu on kolm korda suurem kui läinud aastal sel ajal, kui meil korralikke teid ei ole, siis ei saa ju ka meie rahwamajandus edasi minna ega edeneda. Kui ühe maa kultuurilist kõrgust mõõdetakse, siis ei tehta seda ainult selle järele, kui suured ta teatrid, ja kui osawad tema spordimehed, seda ei hinnata ainult sellekohaselt, kui palju seal koole ja kirikuid on, wõi kui lühike seal tööpäew ja kui kõrge töölise palk, waid seda waadatakse ka muudest asjadest ja asjaoludest.

Kui kodumaa elanikud imestusega jutustawad Lääne-Euroopa peegeltasestest asfaltteedest, mis seal suuremaid linnu ühendawad ja kakülawahelised teed sarna-

ses seisukorras on, et seal igalpool uuema aja sõiduriistadega lahkesti liikuda wõib ja sinna kõrwale meie maanteid wõrdluseks seawad; millel edasipääs otse elukardetaw, siis küsitakse täie õigusega, miks riik siin korraldusi tegema ei hakka, vähemalt esimesi sammukesi meie maanteede parandamiseks?

Ega see siis ometi mõne uuenduse läbiwiimine ei ole, kui meie ainult teede rewideerimist tahame kõwendada ja trahwisid neile talumeestele suurendada, kes oma teetükki hästi ei ole suutnud korraldada. Meil on maanteede seaduses ette nähtud, et kõik maanteed peawad ilusad kumerad olema. Waadake, kui nüüd niisugused nõuded üles seatakse, siis pean ma ütleva, et meil lähemal ajal õige sagedasti oksjonipidaja naamer üksikutes kui ka õige paljudes taludes oma töö teeb, sest wõimisel on oma piir ja igauks, kes wähegi lahtisel silmil enda ümber waatab, peab kinnitama, et teede korrastamist naturaalkohustuse alusel teostada ei saa ja võimalik ei ole. See ei ole ka sugugi soowitaw ja ei ole õige riiklikust seisukohast, et üks rahwakiht tahetakse teist sunduslikult orjama panna. Ei ole õige ka otstarbekohasuse seisukohalt, kuna ei jõuta teid korras pidada. Ei ole õige ka õigluse seisukohalt, et ühtlast mõõdupuud ei tarwitata. Seda tunti ja tunnistati omawalitsuse tegelaste kongressil, mis hiljuti, 24., 25., 26. oktoobril läinud aastal ära peeti. Ei wõi öelda, et läinud omawalitsuse tegelaste kongressil jälle maaliitlased oleksid olnud, waid sealt wõtsid osa 77 waldade esitajat, 46 maakonna esitajat, 32 linnade esitajat, 15 alewite esitajat, kokku 170 tegelast, ja see wõttis hoopis teised põhimõtted omaks, kui maanteede seaduse loomisel omawalitsuse komisjonis makswad olid. Tunnistati, et maanteede kordaseadmine rahwamajanduse seisukohalt tingimata wajalik on ja et siin reformid tarwilikud. Selles mõttes wõeti ka omawalitsuse kongressil wastu otsused, mis umbes sarnased on neile, mida mina eile siin ette kandsin, et I klassi teed tulewad tingimata wõtta korrashoidmiseks riigikassa kulule, II klassi teed tuleksid korras hoida kas riigiwalitsuse wõi maakonna omawalitsuse maanteede kassa kulul. Maanteede kassad peaksid kujunema riigi eelarwe järele antud summadest ja maakonna summadest. Nii saadi sel korral

aru, ja meie näeme sellest, et omawalitsuste tegelaste kongressi otsused mitte kergelt ei olnud wõetud ja paberile pandud, waid hoolega järele kaalutud ja tegeliku eluga wõreldud. Seda näitab asjaolu, et meie naabrid, nimelt soomlased, ka just neilsamadel alustel on maksma pannud oma uue maanteede seaduse, nimelt 11. oktoobrist 1918. a.: „Seadus teedete tegemisest ja korrashoidmisest maal“, milles needsamad põhimõtted makswad on. Mina toon sellest Soome uuest seadusest kõige tähtsama osa ja nimelt teise peatüki teede tegemise ja korrashoidmise kohustustest. Seal loeme — esiteks ma pean tähendama, et Soomes on teed teistwiisi jaotatud. § 1. ütleb seal: „Maanteedeks nimetatakse suwi- ja taliweoteed ning jala- ning ratsameeste jaoks mõeldud kõrwalteed, mis ühendawad üldlähikäimist linnade, kreiside, maakondade wõi niisuguste paikade wahel, kus tee leitakse olewat üldkasust ja tarwidusest tingitud. Kohaliku tee alla mõeldakse niisugust weo- wõi jalgteed, mis algab külast wõi ühendab lähikäimist külade wahel wõi muidu on kohalikudest oludest tingitud.“

Imelikul kombel leiame, et Soomes, mis ometi meist halwemates tingimustes peaks olema, kuna ta meist hulk põhjapool, kus olud teedete tegemiseks palju halwemad on... (M. Juhkam, tõe.: Palju paremad kui meil, kiwine pind.) Härra Juhkam ütleb, et Soomes olla teedete tegemine palju hõlpsam kui meil. Mina pean jälle ütlemale, et mina ei ole asjatundja sel alal, aga mina olen rääkinud asjatundjatega, kes on Soomes kauemat aega elanud, ja nemad ütlevad, et Põhja-Soomes olla teedete tegemise olud hoopis raskemad kui meil. Mina aga ei taha isiklikult selle üle waielda, sest mina olen ainult kustki Soome nurgast läbi lipsanud ja ei wõi sellest suuremat teada. Mina awaldan aga nende mõtteid, kes sealseid olusid paremini tunnewad. Aga Soomes on jõutud läbi wiia teedeseadus, mis paneb hoopis teised alused teedete tegemiseks, nimelt ütleb seal § 14: „Maanteede tegemisest ja korrashoidmisest sündiwad kulud õiendatakse riigikassast. Peale nende maanteede wõi maantee osade, mis lähikäimise tähtsuse, elawuse wõi kaaluwuse pärast wõi muul põhjusel määratakse täiesti wõi määratud ajaks walitsuse hoole alla.“ Siis edasi: „Sama seadus on maksew uute

maanteede ehitamiseks, wanade laiendamiseks ja kallimate pealeehitustega warustamiseks ning mägise wõi muidu mittekohase maantee parandamiseks wõi muutmiseks teise kohta ja uue silla, lodja wõi parwe ehitamiseks.“ See kõik sünnib riigikassa kulul. Siis on wähema tähtsusega, kuidas sillad ära jaotatakse. § 15: „Kohalikud teed (teed, mis üksikute talude wahel on) tulewad, nagu §§ 37—50 ligemalt määratakse, nende teha ja korras pidada, kes niisugust teed tarwitawad wõi kasutawad. Kui maakond soowib kohalikud teed oma teha ja korras pidada, olgu see lubatud.“ (M. Juhkam, tõe.: Kas Teie seda ei ole kuulnud, et see seadus Soomele üle jõu käib?) Teie tulete oma küsimusega ette, härra Juhkam! Ma tahtsin seda küsimust ka puudutada, aga siis, kui ma selle seaduse sisuga teid tutawaks olen teinud, wast ehk kõik ei tunne teda. Siis oleks weel tähelpanuwäärt § 20: „Maanteede parandamisele ärgu sunnitagu mitte niisugustel aegadel, kui umbruskonnas on kewad- wõi sügiskülwi aeg, heina tehakse wõi lõikust kogutakse, kui mitte wee lõhutud wõi muil põhjustel rikunud teed seda ei nõua.“ Siis § 28: „Paikades, kus teele kogub palju lund, nii et tee ainult suure wae waga ja kuludega wõidakse käigukõlblikuks pidada, juhitaugu tee politseiwõimu ärana gemise järele niisugusest paigast mööda, kus see paremini ja maaomanikule wõi waldajale salju toomata sünnib wõi kui see muidu sellega nõus on.“ Sarnane määrus on meie teedeseaduses ka sees. Lisa-taliteede kohta räägib § 29; meil on see natukene teistmoodi kui Soomes, aga iseloomulik on, et Soomes isegi taliteede korraspidamiseks riik kulud oma kanda wõtab ja teostatakse seda üldist teedete tegemist nõnda, et teed kolmeks aastaks ette wõtjale — podrjätshikule — wälja antakse. Ma ei tahaks pikemalt peatada selle seaduse juures, aga Soome maanteede seadust tähele pannes näeme, et selles pea samad põhimõtted on wastu wõetud, nagu need meie omawalitsuste tegelaste kongressil ja põlumeeste kongressidel wastu wõetud otsustes on. Soome teedeseadusest käib läbi uuema aja põhimõte, kuna aga meie uus praegu arutamisel olew teedeseadus ajast ja arust maha on jäänud. See wõis wast ajakohane olla 50 aasta eest 1875. aastal, kui ka siin uuendamise lained hak-

kasid käima, aga 1925. a. ei ole ta mitte ajakohane. Riigikogu, kui ta tahab ühtlased põhimõtted oma töö aluseks panna, peab selle seaduse uutel alustel ümber korraldama, nagu omawalitsuse tegelaste kongress need vastu on võtnud. Mina teen ettepaneku maanteede seadus omawalitsuse komisjoni tagasi anda ümber-töötamiseks motiividel, mis omawalitsuse tegelaste kongressil 1924. aastal vastu võetud.

Lõpuks tähendaksin ma veel härra Juhkam'i küsimise peale, nagu soovitaks Soomes praegust teedetegemise korda ümber muuta. Et ka meie põllumeeste rühma tegelasteni sarnased kuuldused ulatasid, missugused väited keskrühmade poolt avaldati, siis meie pöörasime oma rühmakaaslase härra Pärliin'iga küsimisega Soome saatkonna poole — seal öeldi, et see olla tühi jutt. Meil räägiti aga siin, et sellekohane seadus olla Soomes juba ära muudetud. Härra Pärliin'i proua on Soomest pärit ja temal on seal palju tutvusi ja nõnda asusime meie selles asjas kirjawahetusesse. Selgus, et Soomes ei teata sellest mitte midagi. Meil öeldakse, et see olla iseäralik luksus, kui riik võtab maanteed oma hoolitsemise alla, sest olla küllalt teisi alasid, kuhu riik oma summad mahutama peaks. Mina ütlen aga, et niipalju, kui minul tegemist on olnud selle küsimusega, olen mina kindlale otsusele jõudnud, et meie oma maanteede seaduse teistel alustel peame ümber korraldama.

Juhataja **M. Martna**: Väljaspool järjekorda on sõna teedeministril.

Teedeminister **K. Wirma**: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Teie kuulsite kõik nii aruandja, kui ka lugupeetud eelkõneleja väga huwitavaid seletusi ja nendest seletustest pidi teile väga hästi meelde jääma see asjaolu, et maanteede seadust ei ole sugugi kiires korras arutatud, vaid seda on isegi väga pikka tehtud. Selle jutu ja nende väga põhjalikkude seletuste tagajärjel oleks minu meelest väga õige olnud ettepanek: seaduseelnõu kõige kiiremas korras arutada. Aga missugune oli ettepanek? Täiesti nende juttude wastane, andke seadus komisjoni. (Wahelhüüe paremalt poolt: Aga siin ei saa midagi ümber teha.) Aga kuulge, millal meie siis seda teeme? Teie tegite etteheiteid Asutawale Kogule ja I Riigi-

kogule, et nende poolt ei olewat midagi tehtud. Mida tegid nad? Nad andsid ka seaduse komisjonidesse. Niisuguse korraga ei saa kuidagi leppida ei teie ega keegi. Need tõendused, mis ette toodud just härra Laarman'i poolt, peaksid ütleva seda, et seadust peab kiires korras arutama. (Wahelhüüe paremalt poolt.) Härra Martinson, kas Teie ei ole aega olnud II Riigikogu ajal, kus ka Teie olite ja praegugi olete, esitada niisugust seaduseelnõu, mis teie meelest paras oleks. Käesolev seadus on Riigikogus, kus on aga teie seadus, miks ei ole teie poolt paralleelselt esitatud eelnõu, mis Teile vastu võetaw? Meie võiksimise palju teisi asju siia kõrwale tuua. Samuti nagu sellele küsimusele ei saa vastu tulla, nii ei saa ka vastu tulla paljudele teistele kongressi otsustele, nagu näiteks otsusele palkasid tõsta. Kõigil on teada, et palgad on väiksed, aga miks ei saa meie neid tõsta? Meil ei ole seda ulatust, meie ei küüni selleni. Meie peame sellega leppima, järelikult ei saa ka seda vastu võtta puhtal kujul, mis mõni teine kongress on tarwilikuks leidnud käesolewal juhtumisel maanteede parandamise alal. Peab otsima keskteed ja selleks otsimiseks ei ole sugugi otstarbekohane see tee, mida härra Laarman ette pani: seadus jällegi komisjoni anda. See on marineerimise tee. Sellega ei saa edasi. Riigikogu peab neid väikseid parandusigi vastu võtma ja seadust edasi arutama. (Wahelhüüe paremalt poolt.) Mina toetasin täna päewakorra kindlaksmääramisel härra Juhkam'i ettepanekut, et käesolewa seaduse § 20. väljaspool järjekorda maksmapanemisega ei pruugi sellepärast rutata, et nähtawasti on Riigikogu tõsiselt maanteede seaduse maksmapanemise juurde asunud. Mina tingimata ootasin, et härra Laarman teeb ettepaneku käesolewa seaduse arutamist kiirendada. (Wahelhüüe paremalt poolt.) Härra Martinson, kui võtame käesolewa seaduse § 20. ja teda waatame, mis temas öeldud, siis leiame, et metsade alla kuuluvad maad, tähendab praegusel juhusel metsade peawalitsus, on kohustatud teede tegemise juures andma kõik puumaterjaali sildadeks ja muuks otstarbeks teede juures. Öelge minule, kas Rootsi ajal olid küsimused sarnaselt lahendatud, nagu nüüd seda teha tahetakse? (M. Laarman, põl.: Koore

paikamine!) Koore paikamine! Aga Teie ei wasta otsekoheselt. Kas pidid sel ajal ka puud teedehitamise juurde antama, nagu uue korra järele? Nüüd peab maksuma panema määruse, et niisugust korda ei tohiks ette tulla, kus tuleks 30—40 wersta tagant teed tegemas käia. Kas hooliti tol ajal sellest? (M. Laarman, põl.: Härra minister, seal me just lahku läheme. Teie ütlete, naturaalkohustused peawad järele jääma, meie ütleme, et mitte.) Teie, härra Laarman, oleksite pidanud kuulma, mida ma ütlesin enne. Teie ei kuulnud seda. Teie olite wälja läinud. Meil on wäga palju niisuguseid asju, mida nõutakse, kuid mida ei saa mõõta ühesuguse mõõdupuuga, nagu Teie seda teete. Meie peame kõiki asju ühise mõõdupuuga mõõtma, ütlesite Teie, kuid kas Teie näiteks paljade tõstmist ka esitatud teetegemise mõõduga mõõdate. Kõigist neist seletustest peaks ikkagi ainult seda katsuma kätte saada, et wõimalikkudes piirides katsutaks asja parandada. Edasilükkamisetepanekutega ei saaks kuidagi leppida, wõi kui Riigikogu peaks siiski selle ettepaneku wastu wõtma, siis peaks see küsimus, mida puudutab § 20. wäljaspool järjekorda lahendamata. Õeldagu otsekoheselt, kas metsaaluste maa-alade kohta käiw teekohustus tuleb riigi kanda wõtma, wõi kas metsade peawalitsus peab materjaali andma wõi mitte. Selle järele on wõimalik kohtade peal püsiwat tööd teha. Nüüd aga tehakse teed ühtemoodi, kuna mõne aja pärast, kui seaduse wälja annate, teistmoodi. Metsade peawalitsusel on õigus praeguste makswate seaduste põhjal seletada, et ta ei tarwitse anda puumaterjaali teede ehitamiseks, kui tema peale wastaw kohustus tuleb. See on küsimus, mis teetegemise halwemaks teeb ja seda halwenemist ei tohi Riigikogu oma poolt suurendada. Riigikogu peab parandama, peab selleks kaasa aitama, et need segadused, mis praegu walitsewad, kaoks. On tarwilik wähe-malt § 20 sisulise otsustamisega küsimus panna niisugusele pinnale, mis teedetegemise korra tulewiku kohta selgitab.

Mis puutub nüüd sellesse, et riik üldiselt peaks teid tegema, siis tohiksin arwata, et härra Laarman seda küsimust niimoodi ei ole tahtnud käsitada, et riik ise peab kõik teed tegema. See küsimus jäi wist härra Laarman'i kõnes lah-

tiseks ja härra Laarman wist lubab, et omawalitsused wõiksid teedetegemise juures abiks olla. Wastasel korral oleks see wastupidine seisukoht sellele, mis praktikas praegu maksew. Meie andsime teedetegemise, mis riigi käes oli, teatud ulatuses omawalitsuste kätte. Pean siinjuures tähendama, et see töö, mis omawalitsused sellel alal on teinud, hea ei olnud. Seda wõib osalt wabandada sellega, et kohtade peal ei olnud inimesi, kes seda tööd oleksid mõistnud, aga ei olnud ka korralikke määrusi, mis lähemalt oleksid ära tähendanud nõudmisi, kuidas teid teha. Sel alal on aga juba arenemist ja paranemist märgata. (M. Martinson, põl.: Hullemaks lähleb.) Härra Martinson ütleb, et hullemaks lähleb, ka minule isiklikult tundub, et see oli eksisamm, et said teedetegemiste ülesanded, mis otsekohe riigi käes olid, antud omawalitsuste kätte ning kaotati ära maanteede walitsus. Lisaks nende arwamistele, mis mina maanteede walitsuse ärakaotamise puhul awaldasin, pean tähendama, et nende andmete ning nähtuste järele otsustades, millega mul tegelikus elus tegemist tuleb teha, on wäga raske otsusele jõuda, kas see kord meil tõesti otstarbekohane oli. Teisest küljest aga, kui riik peaks kõikide teede tegemise oma kätte wõtma, siis ei tea ma tõesti, kuidas sest üldisest riist wabanela, sest igaüks peab oma kohuseks pöörata ministrieriumi poole öeldes, et tema ukse all tee on kuue kraawiga, kuna härra Martinson ütles, et see nüüd nelja kraawiga olla.

Teeksin teile teatawaks ühe wäga huwitawa teedeministrieriumi poole pööramise wäljamaalaste poolt. Wäljamaalastel, eriti inglastel ja daanlastel on suur huwi meie põlewkiwist saadud asfaldi wastu. Nad teewad katseid sel alal ja tahawad meile suuremaid tellimisi anda. Nende juttude ja katsete järele, mis wiimasel ajal tehtud, selgub, et meil killustikutegemist ja kruusawedamist edaspidi tarwis ei ole. Tee mullast teepind siledaks ja tuliseks ning kalla põlewkiwist saadud asfalt peale ning teed tulewad ilusamad ja tugewamad kui nad wäljamaal on, tähendab paremad, kui need siledad teed, millest härra Laarman siin kõneles. Inglismaal tehtud uuemate katsete järele tuleks see tee 3 korda odawam kui praegused asfaltteed. (K. Tonkman, põl.: Kas seda tehakse na-

turaalkohustustega?) Naturaalkohustustega meie seda teha ei saa, kuid siis tuleks riid selle üle, kelle ukse all sellega algust tegema peab. Mina julgesin anda Tallinna linnale teetegemise krediidist üks miljon marka selle katsetegemiseks, kuid nüüd on minu poole pööranud palwetega juba mitmed isikud, et kas ei saaks mitte nende uulitsal ja nende maja ees seda katset teha. (Hüüe keskelt: Tehke Läänemaal!) Kui juba nüüd katsete tegemise juures niisugused asjad ette tulewad, mis weel siis, kui teid tegema hakame? Tuletame meelde raudtee ehitamist ja selleks määratud 44 miljoni ärajaotamist, mis praegu eelarwes, mille puhul pikad palwekirjad esitati, kus igapähe on midagi öelda selleks, et see raudtee peaks tingimata tema külalt, ja mitte ainult külalt, waid isegi tema ukse alt läbi minema. See on üks niisugune asi, mille puhul peame tõsiselt kaaluma, kas anda teedetegemine üldiselt riigi keskasutuse kätte wõi ka omawalitsusi asja juurde kaasa tõmbama. Peaksime arwesse wõtma seda, et omawalitsused jagawad need tahtmised ja soowid kohapeal paremini ära kui riik. Kui need wäljamaalaste optimistlikud eeldused tõeks lähewad, siis kaob naturaalkohustuse küsimus iseenesest ära, sest teede ehitamine peab sel juhtumisel sündima teatud abinõudega ja sisseseadetega, mis igale wallale muretseda ei suudeta, weel vähem igale talule. Pean tähendama, et nende toetussummade abil, mis käesolewas seaduses ette nähtud, — need on kaunis parajad wõetud, — omawalitsused $\frac{1}{5}$ ja riik $\frac{4}{5}$ — siis wast tohiksime loota, et teed tõepoolest palju paremaks muutuwad kui nad praegu on. Seda tööd tõsiselt tegema hakata saame ainult siis, kui meie uemad korraldused julgeme maksma panna. Kõike seda silmas pidades paluksin Riigikogu liikmeid seda asja mitte wenitada. Ärge andke seadust komisjoni, waid tehke parandused seal, kus arwate seda tarwilikuks. Tehke konkreetised ettepanekud Riigikogu koosolekul selle kohta, mis puudub ja mida kellelgi nõuda on, aga ärge lükake seda asja edasi. Ühest küljest waidlen kateooriliselt selle asja wenitamise wastu ja teisest küljest palun, et Riigikogu selle seaduse kiire korras arutamisele wõtaks ilma komisjoni andmata.

R. Penno (as.): Wäga lugupeetud

Riigikogu liikmed! Härra minister tähendas, et maanteede seadus wäga wajalik ja hädatarwilik on. Sedasama on rõhutanud ka aruandja ja rkl. Laarman. Mina wõin oma poolt tähendada, et meie seda maanteede seadust üldiselt wäga hädatarwilikuks ja rutuliseks peame, aga nagu kõigil eelkõnelejatel peale aruandja on ka minul selle seaduse kohta oma eriarwamised, mida lubatagu siin ette kanda. (M. Juhkam, tõer.: Kas tahate ka komisjoni anda wõi ei taha?) Ütlen ka Teile, oodake natukene. Härra minister tähendas, et käesolewa seadusega meie loome teatawad paremused. Näiteks olla praeguste teede jaotuse kord ja wiis sarnane, mis iga aasta sunnib neid naturaalkohustuste wahel jagama, ja loodab, et käesolew seadus seda parandab. Kui aga selle seaduse sisusse tungida, siis ei leia meie muud kui ühe paragrahwi, wõib olla ka paar paragrahwi, mis käsitawad naturaalkohustuste wahel teedejaotamist. Üks määrab, et maakonnakoogud on kohustatud teede üksuste arwu kindlaks määrama ja siis wastawalt wallas olewate kinniswarade, — see on just põllumajandusliku maa — wahel nende hindamise üksuste järele ära jagama. Selle kohta on õigus igal teekohuslasel protesteerida, nimelt selle jaotamise korra wastu. See korraldus ja paremus on aga praegu juba maksew. Minu arwamise järele selles osas ei too käesolew seadus mingisugust paremust, konstateerib ainult seda, mis juba on. Mina pean tähendama, kui meie järk-järgult läheme raha peale üle, siis saawad uuesti teejaotamised korduma. Käesolew seadus igatahes seda ei garanteeri, et omawalitsused iga aasta teejaotuse ette wõtawad, kuid loomulik on, et mõnes wallas tee ära tehakse ja wõetakse riigi wõi teedekapitaali kanda. Loomulik, et teejaotus tuleb uuesti naturaalkohuslaste wahel ette wõtta. (T. Kalbus, tõer.: Mispärast?) Sellepärast, et teie teosa wõetakse riigi kanda ja kohustus langeb jäädawalt ära, ega teie sellepärast naturaalkohustusest wabaks ei saa. (T. Kalbus, tõer.: Ta teeb oma tüki ära ja siis teeb wäljaspool.) Kuulge, kui Teile tükk tehakse teedekapitaali kullul, siis olete Teile kohustatud teed tegema, mis uuesti üldise jagamise järele langeb. (M. Laarman, põl.: Wäga õige!)

Selles osas härra ministri soowid ja

arwamised põrmugi paremust ei too. Härra minister arwab, et käesolew seadus loob korra, mille järele maakonnawalitsustele kätte antud teedeosade parandamine paraneks. Seda meie ei näe. Siin on sennine printsiip maksew, see on, et maakonnawalitsus on otsekohe selle ülesande teostaja. Nii et käesolew seadus fikseerib ainult seda korda, mis praegu maksew. Mispärast härra teedeminister nähtawasti peab seda seadust rutuliseks, on käesolew § 20., mis käsitab metsamaa-alade wäljajätmist. Öeldakse, et siin on korralagedus ja et Riigikogu peaks appi tulema ja ütleva, et nii see edasi ei lähe.

Siin peab aga walitsusele kõige rohkem etteheiteid tegema, et tema poolt on see korralagedus teetegemise juures loodud. Kui ühe maaomawalitsuse poolt wiidi see küsimus Riigikohtuni, siis seletas Riigikohus, et metsaalune maa kuulub teekohustuse alla niisama nagu teinegi maa. Siis anti wälja wastaw määrus, mis pidi riigi metsamaa teekohustusest wabastama, kuid ometi on Riigikohtul jälle seletus selle kohta, et teetegemise kohustus langeb ka metsaaluse maa peale. Siin ei saa süüdistada mitte omawalitsusi ega teekohuslasi, waid just neid, kes soowiwad metsamaa-alust maad teekohustusest wabastada. Nii et mulle näib, et ainukene asi, mis selle seaduse rutuliseks teeb praegusel kujul, on nähtawasti teedeministri soow § 20. elluviimiseks, ja seks on esitatud ka eraldi weel wastaw seadusnowell.

Mina neid puudusi, mida siin käsitanud on härra Laarman, oma poolt kordama ei hakka, waid konstateerin ainult seda, et naturaalkohustus, nii kui ta praegu maksab, selle seaduse järele ka edasi maksma jääb, ja ligemal ajal parandusi ette näha ei ole. Siin on küll mõni deklaratiivne paragrahw, mis näikse nagu wäliselt selle kõrwaldawat, kuid need kõrwaldamise wõimalused on ka praegumaks wate seaduste järele olemas. Nimelt on paragrahw, mis wõimaldab maakonna omawalitsuse otsusega üksikuid waldu naturaalkohustusest wabastada ja raha peale üle wiia. Mina ei usu, et ükski omawalitsus, kui ta tõesti rahwa huwisid tahab silmas pidada, läheks selle peale wälja. Seda mina igatahes ei usu, ja kui ka mõni wald teekohustuse suhtes wahest raha peale üle wiiakse, siis on kindel, et niisuguse wähesese teosea rehalise kohus-

tuse peale ülewiiimine palju rohkem maksma läheb, kui terwes ulatuses teed rahalise kohustuse peale üle wiiakse. See on iseenesest mõistetaw tõde.

Teine küsimus, mis nagu wäliselt parandusi lubaks, on paragrahw, mis käsitab iga üksiku teekohuslase õigusi naturaalkohustusest wabanemisel. Ka see õigus on sarnaseks paragrahwiks kujunenud, mis ainult on sildiks wõi kilbiks, mille taha naturaalkohustuste orjust teede alal tahetakse jätta ja näidata, et waadake, teil ei ole tarwis orjust kanda, teie wõite oma rahaga selle wälja maksta. Selles paragrahwis on tähendatud, et see kodanik, kes soowib teekohustusest wabaneda, peab wallawalitsusele teatawal ajal, see on webruarikuul teatama, et ta eelolewal aastal naturaalkohustusest wabaks soowib ja wastawalt ka maksab. Maksudega on aga nii, et selle teate peab täiesti usaldama omawalitsuse hoolde, ja see pakkugu wälja nii odawalt kui tahes, wõi nii kõrgelt kui tahes, aga teekohustusest wabakssaadasoowijalt nõutakse need tegelikud kulud sisse. See wõib narritamiseks kujuneda ja ma arwan, et keegi wist selle õnge otsa ei lähe. Kui tahetakse näidata, et naturaalkohustus on palju odawam, on palju soowitawam, siis osatakse ka neid wäljapakkumisi üksikutes kohtades kõrgele wiia ja kodanikke kõrgete maksudega hirmutada. Mina pean tähendama, et see oleks igatahes üks rumal mees, kes ise ei oskaks oma raha eest palgata teetegijaid ja läheks seda mõne wahetalitaja kätte andma. Nii et see paragrahw sellel kujul on täiesti üleliigne ilustus selle seaduse juurde, ja ma pean ütleva, et selle paragrahwi esitaja härra Juhkam teatas awalikult, et waadake, põllumehed ütlevad, et teetegemine on üks hirmus orjus, aga wõtame siia selle paragrahwi sisse, siis neil ei ole õigus öelda, et nad on sunnitud seda tegema, waid wõiwad ka rahaga wälja maksta. Kui niiviisi awalikult öeldakse selle paragrahwi kohta, siis see paragrahw seda, mida ta andma peaks, ei anna. Mina esitasin komisjonis wastawa redaktsiooni, mis oleks teatud tagatiseid andnud naturaalkohustusest wabanemisel. Nimelt, et maakonnawalitsus teataks iga aasta kindlalt, kuipalju tal läheb keskmiselt ühe teekohustuse teetegemine maksma — ja niisugused kalkulatsioonid peawad maakonnawalitsusel wõimalikud olema, sest et

seal eelarweid tehakse, ja tal on tehnilised jõud olemas, nii et see raskusi ei peaks walmistama. Teiseks, et keskmine hind, mis märgitaks, jääks maksimumal summaks, mis teekohuslase käest sisse nõutaks. Mispärast niisugune paradus tarwilik on, põhjendan paari sõnaga. Kui see parandus wastu oleks wõetud, siis oleks teekohuslastel üks tagatis olnud, et neilt ülespuhutud summad sisse poleks nõutud. Teiseks oleks ka võimalik olnud naturaalkohuslastel, kellel halwad teosed kätte juhtusid, oma osa sama jõukulutusega ära teha, kui tegid need, kel paremad teosed kätte juhtusid. Loomulik oleks, et naturaalkohustus siis õiglasem oleks olnud. Aga sealt loeme, ka seletuskirjas on nii öeldud, et kellel teosa kätte mõõdetud, see peab just selle teosa parandamise kulusid kandma, waatamata selle peale, kas see õiglane on wõi mitte. Üldiselt naturaalkohustused on sarnased, mille alusel ühelgi põllupidajal kindlustust ei ole, et just tema kinniswarade, tema põllumajandusele wastaw teosa kätte mõõdetakse, sest seda õiguse mõõdupuud seal kuidagi tarwitada ei saa. Imelik oleks, kui hakkaksime palka maksma saabastes, wiltides ja ei tea milles, sest ühed saapad oleksid kallimad, teised odavamad. Ja imelik oleks ka meie ajal, kui maksu wiljas nõudma hakatakse. (K. Tonkman, põl.: Teie maksate ise ka wiljas!) Meil seda luba ei ole. See on ainult nimeliselt lubatud, kuid tegelikult läbi wiimata, sest üks tooks paremad rukkid ja teine halwemad, ühe rukkipuuda wäärtus oleks 400 marka, teise wäärtus 200 marka. (K. Tonkman, põl.: Ja kui rukkid ei kaswa, siis tõuseb puudahind veel kõrgemale.) See on iseküsimus, mis siia ei kuulu. Üks on kindel, et naturaalkohustus alusel ei saada seda õiglust kätte, mida iga maksumaksmise juures peaksime tarwitama.

Peaks tähendama veel, et rahaminister oma eelarwe-kõnes tähendas, et põllumajandus on kõigewähem koormatud. Temale hüüti wahela, ta olla naturaalkohustused unustanud ja targu oli härra rahaminister need kohustused tõesti unustanud, sest wastasel korral oleks ta hoopis teistsuguse proportsiooni saanud. Käesolewa seaduse seletuskirjas ühes kohas leiame, et nende kohustuste summa rahas tõuseb kunni 400 mil-

jonini, teises kohas loeme, et see kunni miljardini ulatab. Nii et meie, põllupidajad, peame alati sellega rehkendama, et naturaalkohustus ühtlasi ka teiste maksude kohustuste määramisel väga tuntuwalt kaasa mõjub, kaasa mõjub selles mõttes, et kunagi ei ole selgust, kuipalju põllupidajal riigi wastu kohustusi kanda on. Sest kalkulatsioonides wõib siin warieerida, kuidas soowitaw.

Kui käesolewa seaduse üksikasjaliselt arutamisele asuda, siis peab tähendama, et juba kolmandas paragrahwis leiame, et naturaalkohustus, mida käesolewa seadusega vähendada taheti, on suurenenud. § 3-dast loeme, et teede laius määratakse teede välispinnast, kaldast kaldani, ilma nõlwadeta ja kallasteta, tähendab see pind, millel harilikult rattad weerewad. § 38-da järele kuulub tähendatud pind kruusatamisele. Samas paragrahwis on üles loetud, kuidas tee peab kruusatatud olema, on tähendatud, et tee peab kumer olema, peab tarwiliku korra kruusaga kaetud olema ja nõnda edasi. I klassi tee tuleb kruusaga katta 8 meetri laiuselt, see on ligi 4 sülla laiuselt. II klassi tee 6 meetri — 3 sülla laiuselt ja III klass ning teised awalikud teed, mis üldises korras teejaotamise alla ei kuulu, 4 meetri — 2 sülla laiuselt. Senni on II klassi teedel kruusakorra laiusega lepitud, kui ta põllupidaja poolt 1½ sülla wõi sülla laiuselt oli laotatud. Sest ega kruusakord nii väga tähtis ei ole. Siin aga näeme, et need määrad on ligi poole laiemad, poole suuremad. (Wahelhüüete põllumeeste keskelt.) Mis tee kumerusesse puutub, siis tuleb tähendada, et kumeruse kättesaamiseks tuleb kruus wedada koorem koorma kõrwale. Nii näete, et seadus iseenesest wõib olla toob paremusi, meie teed on ikkagi liig kitsad, ma ei tunne wastawaid nõudeid hästi... (Aruandja O. Liigand: On suuremalt osalt laiemad, kui käesolewa seaduses ette nähtud.) Laiemad küll, aga laiemalt ei sillutata mitte, waid tehakse seda hoopis kitsamalt. Teede laiendamise kohta peab tähendama, et selles minnakse teistes paragrahwides edasi. Seaduses on tähendatud, et I-se klassi teedel vähemalt 8 sülla laiune riba tuleb wabaks jätta. Need laiused on muidugi väga modernid ja wõib olla otstarbekohased nende rahwaste juures, Belgias ja Lääne-Euroopas, kus naturaalkohustusi ei ole.

Aga kus teede tegemine sünnib naturaalkohustuste alusel, toob see põllupidajale kahekordseid kohustusi kanda. Mina ei waidle selle wastu, et meie teed laiad ei oleks, waid mina waidlen selle wastu, kui tööd ja kohustusi, mis muidugi rasked, weel raskemaks tahetakse teha.

Kui üldiste kohustuste juures weel peatada, siis § 38-da wimane lõige kõneleb sellest, et kui teede sillutamiseks kruusa saadawal ei ole, tuleb sillutada kiwiprügiga. Teame, et niisugust naturaalkohustust senni ei olnud, et teeparandaja ka kiwe lõhkuma pidi, kui kruusa ei olnud, siis muretseti seda. Aga käesolewas seaduses on see nähtawasti üheks naturaalkohustuseks jäetud. (J. Sepp, mo.: Wene ajal oli see sunnitud töö!) Käesolewa seaduse juures ei ole tähendatud, kes kiwe lõhkuma peab, nii et arwata wõib, et seda teesillutaja ise teeb, sest muidu oleks ometi tähendatud nõudmine hoopis teise paragrahwi ja teise peatüki alla wiidud, kus räägitakse maakonnawalitsuse kohustustest.

Peale juba ettekantud tähenduste ei ole minul, arwesse wõttes härra Laarman'i põhjalikku seaduse käsitamist, midagi erilist tähendada. Wõin ainult konstateerida, et praegusel kujul käesolewa seadusega midagi peale hakata ei ole, wõib olla alles pärast seda, kui komisjon selle seaduse uuesti läbi on waadanud, ja sellepärast hääletame selle seaduse komisjoni andmise poolt.

Juhataja **M. Martna**: Kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 12.05 min.

Pärast waheaga jätkub koosolek kell 12.20 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **M. Martna**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Piiskar**.

Juhataja **M. Martna**: Riigikogu koosolek kestab edasi.

K. Tonkman (põl.): Austatud Riigikogu liikmed! Teed igasugused on rahwamajanduses väga tähtsad. Teede läbi ühendab maa ennast linnadega, linn maaga jne. Sellepärast ei ole riigi ja rahwamajanduse seisukohalt waadates mitte ükskõik, missuguses seisukorras teed kuskil on. Meie Eesti wabariik ei wõi oma maanteedega mitte kiidelda, waid need on väga wiletsas seisukor-

ras. Teesid peab nii-kui-nii paremini korraldama kui seda senni on tehtud. Praeguste halbade teede läbi saab rahwamajandus väga suurt kahju. Mulle tuleb meelde üks läinud riigi majandusnõukogu koosolek, kus keegi referaadi ette kandis, et meie põllumajandus saab halbade teede läbi iga aasta kahju ümmarguselt 1 miljard marka. Selle summa põhjenduseks tõi ta näiteid ette, et meil on nii palju hobuseid, nii palju weoriistu, nii palju inimesi liigub meie teedel, ja see maksab kokku nii palju. Kõike toodi ette statistiliste andmete järele. Edasi tõi ta ette näite Saksamaalt ja Belgiast, kus ühe koorma raskus mitte alla 80 puuda ei ole, kuna meil koorma raskus 20—30 puuda ümber kõigub. Seda arwesse wõttes jõudis referent otsusele, et meie põllumajandus saab selle läbi kahju iga aasta 1 miljard marka. Siia juurde arwamata need kahjud, mis wõiwad tekkida aeglase liikumise pärast, need kahjud on arwamata, mis saawad tehnilised liikumisabinõud, mis halbade teede tõttu enneaegu rikutakse. See on aga ka suur kahju. Kui autoomanikuga kõneled, siis ütleb ta, et autokummid meie teede peal wastu ei pea, sellepärast et meie teed on rööpalised, kuna wäljamaa teed siledad on. Autokummid on nii tehtud, et nende pealmine kord paks on ja ääred õhukesed, ja meil kuluwad just rööpaliste ja wiletsate teede tõttu autokummid äärest läbi, mitte kummi pealmine. Kummid peab jälle wäljamaalt ostma kalli raha eest, sest kodumaal meil kummitööstust ei ole. Need on kõik suured kahjud, ja sarnaseid näiteid wõiks weel palju ette tuua, kuidas rahwamajandus halbade teede läbi kahju saab. Kuid ma usun, et see kõik lugupeetud Riigikogu liigetele küllalt selge on, et meie maanteed on halwad, ja et nende halbade teede läbi rahwamajandus väga palju kahju saab. Teid tuleb paremini parandada, et rahwas teedel paremini liikuda saaks. Käesolew maanteed seadus tahab üks nendest olla, mis kaugemaleulataw oleks, ja mis meie maanteed korrashoidmist kaugema tulewiku peale ette näeb, kuidas maanteed tahetakse teha ja korras pidada. Minu arusaamise järele ei wõi ega ei saa ühtegi seadust wälja anda nii, et ta olud samasse olekusse jätaks, waid sellega tahetakse ikka paremini korda seada. Kui seda seadust silmitseda, siis selgub, et selle seadusega meie seda otstarwet kätte

ei saa, mida tahame. See tähendab, kui meie tahame paremaid teid saada, siis selle seadusega neid paremaks ei saa, nimelt sellepärast, et see seadus ei näe ette, kuidas tahetakse teid tulewikus korraldada, ei ole ette nähtud, kuidas teid üle niwelleeritakse, kuidas teede kohta plaanisid tehakse jne. Teed lähewad mitmesugustest maadest läbi, mägedest ja paljudest teistest kohtadest. Kuid tee paranduse wiisid on iga üksiku maaliigi kohta isesugused. Ei ole mingit mõtet, kui kõrge kruusamäe otsa veel palju kruusa peale pannakse, wõi jälle mõnes teises kohas, kus kruusa hädasti tarwis, seal seda vähem peale weetakse, kui tee parandus seda nõuab. See seadus ei näe ette, kuidas siis talitatakse, kus tee niwelleerimata wõi loodimata on, kus üksikud teosad halwad, kus põhjawesi teed rikub, kus pinnawesi teed üle ujutab — sellest kõigest ei ole käesolewas seaduses mitte sõnagi, ja kuidas neid lõp-mata suuri puudusi mõeldakse kõrwal-dada, kas teeb seda riik, omawalitsus wõi teekohuslane. Minu arusaamise jä-rele on see seadus sarnane, et seda kõike peab tegema teekohuslane, ja seda haka-takse teekohuslaselt nõudma, sest teisiti ei saa oletada. Edasi waatame tee prak-tilisi töid. Ka siin on jäänud lugu endi-seks. Ei ole ette nähtud, kuidas raudkiwi wõi paekiwi peeneks teha, waid öel-dakse, teed peab peene kiwiprügiga üle katma. Austatud Riigikogu liikmed, see mõiste on väga segane. Minu arusa-aamise järele ei saa ometi põlumeest sun-dida raudkiwi prügi taguma. Kui seda tahetakse teha, siis on see läbiwiimatu. Samuti ei ole ette nähtud maanteede rullimine, mis teed kinni litsuks, sest praeguste teede wiltsuse peapõhjuseks on see, et teed liiga pehmed ja rullimata on. Teederullimine on teede headuse peatin-gimustest. Teed peawad pealt kumerad olema ja kõwasti kinni rullitama, sest tee kergeoleku tõttu imbub kõik wilhawesi teesse ja ei walgu mitte tee kõrwale maanteekraawidesse. Meie teed on mudased ja pehmed, mis niisugusesse olekusse jääda ei wõi. Kõik need häda-tarwilikud abinõud ei ole maanteede sea-duses ette nähtud, mis hädawajalikud on, kui tahame, et teed paremaks peaksid saama. Teie ei taha ju ometi mitte tee-tegemise kohuslastelt nõuda, et nad kiwi-purustamise masinaid ja paljuid teisi abi-nõusid, millega teid parandatakse, muret-

sema peaksid. Keegi ei hakka ju majale esimeseks katust ehitama, waid enne te-hakse wundament, seinad ja siis katus. Ei saa ka mitte häid maanteid ehitada, ilma et wundament küllalt kindel oleks, enne peame need põhjused kõrwaldama, mis meie teed praegu mudaseks ja pori-seks teewad. Ma toon ühe näite. Kes on sõitnud warematel aegadel — aastat kümme wõi wiisteist tagasi Ristilt Lihula poole, see teab, et seal on nõndanimeta-tud Laiküla soo, kuhu igal kewadel wa-jusid nii inimesed, kui ka hobused maan-teel muda põhja. Seda maanteed katsuti parandada mitmel wiisil, küll nii, küll teisiti, weeti kümneidtuhandeid põllu-kiwe maanteele, aga miski ei aidanud, enne kui tolleaegne teetegemise kassa wõttis ja loodis maantee ära, ja tõmbas kaks suurt kraawi teine teisele poole teed, ja nüüd on praegu see maantee üks kõige-parematest. Tuli mõnesuguseid tehnilisi töid teha, ja see summa, mis selle peale wälja anti, oli mitukorda wäiksem, kui see kulu, kui enne mitmed wallad kewadisel ajal külapõllult kiwe korjasid ja sinna sohu wedasid, et teekäijad kuidagi läbi saaksid. Aga waadake, teie tehtud seadus ei wõimalda kõike seda, ja ei kõr-walda neid puudusi, waid seal on öel-dud, et tuleb ära teha. Kuidas seda teha, selle jätab seadus kõrwale. Seda ei wõeta arwesse. (M. J u h k a m, tõer.: K a s s e e s e a d u s k e e l a b r a h a e e s t e h a ?) Selle juurde ma tulen pä-rast ja näitan ära. Nii sellest ettetoodud näitest näeme, kuiwõrd wildakale alusele käesolew seadus on rajatud. Tema senniseid puudusi ei kõrwalda. See on ka täiesti loomulik, et sarnaseid küsimusi see seadus puudutada ei saa, sest kui seadus neid küsimusi lahendaks, siis ei oleks põllupidajatelt naturaalkohustusel teetegemist nõutud. Teede praegune sei-sukord on äärmiselt halb. Minul oli ju-hus läinud nõdalal autoga Harju- ja Lää-nemaal sõita. Peab ütleva, et teed on seal täiesti läbipääsemata ja wõimatus seisukorras. Nad ei ole mitte ainult autoga sõiduks halwad, waid ka hobusega ei pääse läbi ja nimelt just sellepärast, et teed on äärmiselt pehmed, mille tõttu tekiwad teesse ülisuured rööpad. Rööpad maan-teel lähewad ikka sügawamaks, läheb üks auto läbi, see teeb ta sügawamaks, teine tuleb järele ja jälle läheb ta sügawamaks, ning nii muutuwad teed ilmlõpmata pori-auguks ja porilombiks. Nendesse suur-

tesse rööbastesse kogub wesi, waob teesse ja ikka ilmlõpmata läheb see rööbaste süwendamine edasi. Teeparanduse abinõud on praegu väga wiletsad. See selgus tol korral väga piltlikult, kui mina sealt läbi sõitsin. Oli juhus näha, kuidas teede parandamise eeltöid tehakse. Põlumehed olid maantee peale käsutatud rööpaid parandama. Mõnel oli hobuse järele pandud wana wankri wits, sellega aeti teed tasaseks, teine ajas labidaga pori rattarööbastesse, kolmas katsus teed raudäkkega tasaseks äästata ja teisi mitmesuguseid primitiivseid abinõusid oli tee parandamiseks tarwitusel. Kuid ei näinud mitte ühte teerulli ja kiwipurustamise masinat. Kui nende parandatud tee kohalt üle sõitsime, kus rööpad olid labidaga wõi äkkega muda täis aetud, niipea kui auto sealt üle läks, olid rööpad weel palju suuremad kui enne. Ja nii kestab see ilmlõpmatuseni edasi. Kas niisuguse paranduswiisiga saawad teed paremaks. Ei seda mitte — see peaks ju rumalamale kui lapselegi selge olema. (M. J u h k a m, tõer.: M i k s T e i e p a r a n d a t e s i i s n i i ?) Kuidas teda siis parandama peab? (M. J u h k a m, tõer.: K i w i d e g a.) Kiwidega, noh ma tänan, härra Juhkam, kas Teie siis suudate kiwidega lõpmata pehme maantee rööpaid täis wedada. Siis peaks põllumees ühe hobuse ja mehe asemel kaks wõi rohkem hobust ja meest teeparandamisele saatma. Kes siis põllutöö ära teeb. Ja sellest oleks weel vähe kasu. Need kiwid, mis põllumehed rööbastesse weawad, need wajuwad ikkagi pori põhja, kui maantee mitte hästi kinni rullitud ei saa. (M. L a a r m a n, põl.: E g a s e e g i s e a d u s e g a k e e l a t u d p o l e.) Ei ole keelatud, seda wõib kõike teha, aga kes peab seda tegema, sellest mina räägin. Mina praegu räägingi, et need tööd on niiwõrd kallid, et põllumees neid naturaalkohustusena teha ei suuda ja teetegemine ei anna neid tagajärgi, mis ta andma peaks. Kui need tööpäewad, mis maanteede paranduse peale iga aastal põllumehed ära kulutawad, kokku arwame, siis maksab teetegemine kaugelt üle miljardi marga, mida keegi teine ei maksa, kui ainult põllumees. On täiesti arusaamatu kui tullakse ja öeldakse, et meil ei ole raha, millega meie teed teeme. Ometi on need teed tehtud, aga seda on teinud üksikud inimesed, mitte kogu rahwas. Nende üksikute inimeste — põllumeeste — teedetegemise abinõud on nii-

wõrd wiletsad, et neil ei ole wõimalik paremini teid parandada kui seda senni on tehtud, ja sellepärast on meie teed halwad. Siin tõuseb küsimus, kuidas siis waremalt läbi saadi ja nüüd ühekorraga lähewad teed nii halwaks. Warem mitukümmend aastat tagasi oli liikumine hoopis vähem kui praegu ja rahwamajandus tegutses siis hoopis teistel põhimõtetel ning elu nõudis inimestelt vähem liikumist. Liikumisabinõud on praegu hoopis teistsugused kui warem. Wõtame 50, 60 wõi 100 aastat tagasi, kus iga põllumees sõitis puuratatega wankriga, tähendab wankrirattal ei olnud raudwitsa peal. Kujutame endale ette puuratta ja raudratta wahekorra, kuidas üks wõi teine lõhub teed. Neil aegadel sõitis maa-mees linna, wõttis kaasa 2—3 ratast tagawaraks. Siis lõhkus tee wankrit aga mitte wanker teed. Edasi on liikumisabinõud palju raskemad kui enne, nagu autod ja teised weoabinõud, mis teed pööraselt lõhuwad.

Minul oli juhus hiljuti Läänemaal kuski metsanurgas käia, kus weoauto palksid wedas — mitte weoauto ükski, waid weoauto järel oli suur wanker, raudrattad all ja mille peale pandi 20—30 palki. Kui see auto wankriga läks maanteed mööda, siis jäi 1½ jala sügawune kraaw tee sisse. Kujutame nüüd ette, kas wõis 50, 60 aasta eest niisugust teelõhkumist näha. Nüüd peab aga põllumees tulema ja selle kraawi täis ajama kiwidega, seda arwab härra Juhkam. (M. L a a r m a n, põl.: T u l e b k u m e r a k s t e h a.) Härra Laarman on omawalitsuse komisjoni liige ja teab härra Juhkam'i põhimõtteid, kuidas ta seda just tahab teha. Kui niisugused liikumisabinõud on, siis peaks ometi igaühele päewaselge olema, et teed muutuwad sarnaste weoabinõude tõttu põhiatumaks. Selle seadusega ei ole aga teisi abinõusid ette nähtud, kui et põllumees peab seda kõike parandama, mis teised lõhuwad, ainult põllumees peab tegema, ja jälle põllumees, kellel üks natukene maad käes on, kuna teised ainult teid oma tarwituseks lõhuwad. See ei ole õige.

Kas on wõimalik naturaalkohustusega teed heaks teha? Mina ütlen otsekohe, et ei ole wõimalik, pange ükskõik missugused karmid abinõud maksma, aga sellega teie soowitud sihile ei jõua. Aruandja tähendas, et meil peab kõwa järelwalwe olema. Kuid mina ütlen ühte, et kõwa jä-

relwalwega ei tehta weel teed heaks. Pange igale põllumehele politsei järele, aga kui tee on pehme, ei saa ükski politsei oma walju sõnaga teed kõwaks teha, kui sellekohased abinõud puuduwad.

Meie näeme praeguste maanteede järelwalwe korras palju wigu ja neid wigu tahetakse ka edaspidi teha. Meie teame, et põllumehi karistatakse administratiiw trahwiga, kui nad teid ei ole korralikult teinud, arwesse wõtmata, kas oli wõimalik seda teed teisiti parandada wõi mitte. Öeldakse ainult, et tee ei meeldinud tee wastuwõtjale ja sellepärast tuleb seda inimest trahwida. Mitu korda on ette tulnud, et rahukohtunik on teeparandaja õigeks mõistnud, kui ta on suutnud ette tuua, et tee halbtus ei olene temast, waid seal on teisi põhjusi, mis temale ei wõimaldanud teed paremini parandada. Rahukohtunik mõistab küll inimese õigeks, kuid see õigusenõudmine on kallimaks läinud, kui trahw mis temale administratiiw korras määrati. Nii ei wõi ometi kauem edasi minna, waid siin tuleb parandus luua.

Maanteed ei ole üksi teed, mis tulewad korras pidada, waid korras tuleb pidada ka kõrwalisi teid. Kui aga naturaalkohustus kõikide teede peale jääb, siis ei suuda meie põllumehed tulewikus ega praegu kõrwalisi teid parandada. Küla-wahelistel teedel on ka praegusel ajal suur tähtsus, sest ka seal on liikumine elawamaks muutunud. Neid teid peab ka korras hoidma, kuid neid ei saa paremaks teha kui teetegemise kohustus inimestele niisugusel kujul peale jääb nagu ta praegu on. Tulewikus muutub asi küll sarnaseks, et keegi teede kaudu läbi ei pääse. Teid peab järk-järgult riigikassa kulul tehtama. Kuidas seda teha tuleks, seda ei taha ma praegu ette tooma hakata, see wiiks liig kaugele, ütlen ainult ühte, et põllumeest üksi ei tohi teetegemise kohustuse alla panna. Rahaasjanduse komisjonis, kus raha peal tee tegemise küsimus arutamisel oli, toodi pahemalt poolt ette, et kui tahate teetegemise kohustuse raha peale üle wiia, siis tuleb selle läbi põllumeestele suur maks peale panna. Noh, ma ei saa aru, kas siis põllumees üksi teed tarwitab. Seda tarwitab terwe riik, seda tarwitawad linnad, alewid jne. Kas siis ainult põllumees peab teed tegema, mis sajad miljonid maksma läheb? Härra Juhkam tõi muuseas ette, et on wõimalus teetegemist raha peale üle wiia. Põllu-

mehed kaubelgu, et raha eest tee ära tehtakse. Tuleks wälja samasugune lugu, nagu wanasti Rooma-katoliku usu ajal. Inimene, kes arwas, et tema pattu on teinud, wõis preestri juurde minna ja raha eest pattude andeksandmist osta. Tähen-dab, põllumeestele on teetegemine seadusega peale pandud patt ja ta wõib seda pattu raha eest andeks osta. Ma ei tea, kuidas seda tahetakse läbi wiia, kui näiteks mina ütlen, et ma teed tahan ise teha, härra Juhkam ütleb, et tema maksab raha ja mõni kolmas ütleb, et tema ka ise teeb? Kuidas saab seda teetegemist siis üldises korras wälja anda? Kas see ei ole raha peal teetegemine, kui ma sulase lasen tee ära teha. Mina maksan sulasele palga, ja hobune ning wanker maksawad ka raha. See on samasugune raha peal tegemine, kui seda seadus ette näeb. Keegi ei ole waewaks wõtnud üles arwata neid sadasid miljonid, mis põllumehed teetegemise peale iga aasta ära kulutawad, mis rahwamajandusele selle läbi täiesti kaduma lähewad, sest teed on nii-kui-nii ikka halwad. Seda kahekordset kahju ei taheta tähele panna, waid öeldakse huupi: see peab nii olema ja peab nii jääma. Niiwiisi meie oma rahwamajandust ja põllumajandust edendada ei saa. Kas sellega edendatakse põllumajandust, kui niisugused suured maksud põllumeestele peale pannakse? Siin ei saa rääkida põllumajanduse edust, waid kadust. Sellepärast arwan, et on hädatarwilik anda seadus uuesti komisjoni läbiwaatamiseks. Riigikogu koosoleku wahel mõne rühma liikmega kõneledes toodi ette, et kui anname selle seaduse tagasi omawalitsuse komisjoni, siis ei muutuks asi sugugi, waid komisjon jääks ikkagi oma seisukoha juurde. Kui sellel arwamisel ollakse, siis wõiks ju ka erikomisjoni walida, kui loodetakse selle läbi tõesti midagi paremat kätte saada. (W a h e l h ü e a r u a n d j a O. L i i g a n d'i p o o l t.) Aga niisugune komisjon, kus rahwaerakond üksi ei ole. Mitte rahwaerakond üksi, waid ka meie, põllumehed ja asunikud teame, mis tähendab teetegemine. Rahwa ja põllumajanduse seisukohast tuleb seda asja tõsiselt wõtta ja wõimalusi leida selleks, et orjuse aeg, mida tahetakse põllumeestele kaela sundida, ükskord kaoks. (A r u a n d j a O. L i i g a n d: T u l e b k a a r w e s t a d a r i i g i k a s s a s e i s u k o r r a g a.) Riigikassa seisukorda tuletab härra Liigand

siis meelde, kui on tarwis maanteid teha, aga kas härra Liigand seda ka mõnes teises kohas meelde tuletab. Kui oleks kõik need summad, mis töötatöölisele välja antud, maanteede parandamiseks antud, selle asemel, et kuskil Lasnamäel hagdust aeda tehakse, siis oleks meie teed palju paremad, kui praegu. Ma ei ütlegi seda, et meie peame teed kõik korrata raha eest ära tegema. Sellele tuleb järkjärgult üle minna, selle läbi saab rahwamajandus tulewikus paraneda ning jõuab paremini maksusid maksta. Teil ei ole seaduses ette nähtud, et see asi ka tulewikuski paraneb. Teil on hea öelda, andke raha, aga kust peab põllumees selle raha välja wõtma? (M. Juhkam tões.: „Kaja“ ei jõua kõike seda ära trükkida!) Ma ei räägi mitte ainult „Kajale“ ja „Waba Maale“, waid räägin rahwasaadikutele ning kirjeldan seda halba seisukorda, mis meil praegu teetegemise alal walitseb.

Arwestades selle seisukorraga, tuleks tungiwalt soowida, et see seadus komisjoni tagasi antaks (Aruandja O. Liigand: Põllumeestekogude kätte.) Ja muu hulgas ka põllumeestekogude kätte. Kui Riigikogu selle seaduse niisugusel kujul wastu wõtab, siis uskuge, et see maal palju paksum werd sünnitab, ja selle seaduse teostamine ei ole mitte nii kerge, kui wastuwõtmise. Ka põllumehed teewad sellest wastawad järeldused.

M. Martinson (põl.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina ei pane teie kannatust liiaks kaalule. Suuremalt osalt on käesolewa seaduseelnõu pahed wististi kõik juba ette toodud. Mina tahaksin ainult paar märkust teha põllumehe maksukoorma suuruse kohta ja teiseks härra teedeminisrile — kahjuks ei ole teda enam kohal — wastuwäiteid öelda. Mitu korda on räägitud siin põllumehe suurest maksukoormast ja wähesest tööwiljakusest, kuid siiski ei ole seda senni arwesse wõetud. Meie seadusandlus on arenenud ikka selles suunas, nagu seda ka käesolewa seaduse arutamise juures läbi katsutakse suruda, et meie põllumees selleks olgu, kes maad ja linnu toitku ja sealjuures weel naturaalkohustused kandku. Endisel ajal oli põllumehe maksukoorem wäiksem, wäiksem oli ka teetegemise orjus. Põllumehe maksukoorem on tõusnud, tööpalgad suurenenud, teetegemise peale on

rohkem rõhku hakatud panema, mille tõttu ka naturaalkohustused on kaswanud. Härra Juhkam, olles Wiru maakonnawalitsuse esimees, andis käsu kõik teed Wiru maakonnas põllumeeste poolt täiesti ümber ehitada. Mis oli aga selle tagajärg? Üks põllumees tegi tee ühtemoodi, teine teistmoodi, üks tegi ta ümarguseks kui kanamuna, teine ajas wäheha kuhja. Läheb sarnastest kohtadest isesõitja läbi, siis tekiksid ka tee keskele kraawid, nii ei pääseks härra Juhkam oma autoga sealt läbi. (M. Juhkam, tões.: Küsi ge härra Einbund'ilt, miks ta selle korralduse tegi.) Põllumehe maksud on nüüd 3—4 korda wõrreldes ennesõjaaegsetega tõusnud. Põld ei anna aga saadusi sedawõrd rohkem, sest põllumeestel puudub raha korralikude põllutööriistade muretsemiseks, niisama ka wäetise ostmiseks. Enne läks põllumajapidamistest 20% sissetulekust töö kuludeks, nüüd läheb selle wastu töötasuks, tööriistade kuluks ja armortisatsiooniks vähemalt 50% sissetulekust, kui mitte rohkem. Lugupeetud Riigikogu liikmed ei arwesta aga sellega, waid ütlewad: teetegemine peab naturaalkohustusena põllumehe kanda jääma. Käesolew seadus, nagu härra Penno wäga selgesti ütles, ei too midagi uut teetegemise korrasse, kõik jääb wanawiisi.

Ma tahaksin weel ühe asjaolu juures peatada, see on § 20, mille kohta härra teedeminister ütles, et tarwis olewat wahekorrad selgeks teha, mida põllumees peab teetegemise alal kandma ja misuguseid kohustusi riigimets kannab. Meie teame, käesolew seaduseelnõu tahab riigimetsa teetegemise kohustustest täiesti wabaks jätta. See ei ole aga loomulik ja ei tohiks nii olla. Riigikohus on otsuse teinud, et riigimets peab ka wastawalt oma puhaskasurublade arwule teed tegema, seadusega aga tahetakse riigimets teetegemise kohustusest wabastada, jättes selle kanda ainult puumaterjaali andmise, mis sildade ja trummide ehitamiseks waja. See on aga wäga pisukene kohustus, millega kuidagi leppida ei saa, sest metsawedudega lõhutakse kõige rohkem teid, nii wõime öelda, et riigimets on täiesti teede kohustuste kandmisest waba. Tahtsin weel seda tähendada, et kui metsamaterjaali antakse, siis ei saada seda küllalt otstarbekohaselt ära kasutada. Praegu peawad omawalitsused teedeministeriumiga läbirääkimisi, et neile

wõimalus antaks ehitada kiwitrummisid ja -sildasid. Andku teedeministeerium selleks kas raha, wõi lubagu metsamaterjaal ära müüa, et omawalitsused wõiksid selle eest kiwist teedeehitusi teha. Mõnel alal on kokkulepe saadud, aga ometi tuleb karta, kui meie käesolewasse seadusesse § 20 esitatud kujul sisse wõtame, kas siis riigikontroll wahele ei sega, ta oleks seda siis kohustatud tegema ja sildade ehitamiseks antud puumaterjaali müüki keelama. Meil on kiwe igalpool, siis on loomulik, et neid sildade ehitamiseks kasutaksime, pealegi kui kiwidest trummid ja sillad sagedasti kallimaks ei lähe kui puust, pealegi on nende iga pikem. On kalkulatsioon olemas, näiteks rääkis Harju maakonna teedeosakonna juhataja, et neil poolemiljonilise kiwisilla ehitamine tuleks kunni 100.000 marka odavam, kui puust, kui sellele sillale puuplaat peale panna. Ilma puu osadeta selle kiwisilla ehitamine tuleks aga 80.000 marka kallim, kui puumaterjaalist silla ehitamine. Nii näeme, see 80.000 marka kallim sild oleks küll otstarbekohasem ja teda ei pruugiks kuue-seitsme aasta pärast jälle parandama hakata.

Lõpuks peatuksin ma veel lühidalt selle juures, kuiwõrd raske koormana laste teedetegemise kohustus praegu põllumeeste peal. Öeldakse küll, et see seadus annab wõimalused teid põllumeeste wahel paremini ära jagada, kuid siin tähendati juba enne, et wõimatu on apteegikaaluga mõõta ja järelikult jääb ikkagi ühele põllumehele suurem orjus kanda kui teisele. Praegusel korral on kohti olemas, kus tuleb ühe puhaskasurubla peale kunni 2 meetrit teed teha. Kuid on ka kohti, kus, nagu härra Laarman tähendas, tuleb 15—16 meetrit. Minul on käes andmed Wiljandimaalt Taewere wallast, kus tuleb ühe puhaskasurubla peale 1,75 meetrit. Talul, mil on 100—150 puhaskasurubla, tuleks teed teha 175—260 meetrit. Neil taludel aga, kus on puhaskasurublasid 300—350, tuleb üle poole kilomeetri, kunni 600 meetrit teed teha. Sellest näeme, et see on kaunis suur tükk teed teha ühel talul, pealegi kui nõutakse, et 2 tolli paksuselt tuleb kruusa peale panna ja selle seaduse järele esimese klassi teele kaheksa meetri laiuselt ja teise järgu teedel kuue meetri laiuselt. Praegusel korral rehkendawad põllumehed iga 8 meetri peale 1 koorem kruusa, siis tuleks talul, kus 100 puhaskasurubla on, 20—30 koor-

mat kruusa wedada ja suurematel majapidamistel, kus 300—350 puhaskasurubla, 60—70 koormat kruusa wedada. On kruusaauk kaugel, siis wõib ühe woori päewas teha, ütleme paremal korral 2 woori, sealjuures käiks üks mees kahe hobusega. Arwates palgaks 400 marka päewas, tuleks esimesel majapidamisel ühekordne teetegemine maksma 7—10.000 marka, kuna aga teistel suurematel majapidamistel 20—25 tuhat marka. Sügisene teedetegemine läheks sama palju maksma. Nii läheks teetegemine keskmise suurusega talule 20—50.000 marka maksma, sealjuures ei ole weel arwesse wõetud kraawide puhastamine, rööbaste tasandamine talwel lumekaewamised jne. Wõtke need kõik arwesse ja öelge siis, kas meie põllumajandus suudab sarnast orjust kanda. Härra Tonkman ütles wäga õieti, et mitte ainult põllumajanduslikult ei ole tähtis, et teed korras oleksid, waid ka igale riigikodanikule. Seda nõuab tööstus, kaubandus ja ka riigikaitse. On ka wäga tähtis, et põllumehe saadused ruttu linna turule jõuaksid, wiiwitusega, mis neid hinnas odavamaks teeb. Saab põllumees ruttu raha oma saaduste eest kätte, siis wõib ta ka saadusi odavamalt ära anda, sest ta saab raha kohe oma majapidamises ära kasutada. Siit näeme, et igale kodanikule on tähtis, et teed korras oleksid. Sellepärast on ka loomulik, nagu kõik eelkõnelejad on rõhutanud, et seadus peab hästi tehtama. Meie paneme põllumeestele küll kõikisugu raskusi peale, kuid teisest küljest ei taha neile sugugi wastu tulla. Teie, kesk- ja pahemtiib wõite sellest järeldused teha, wõite selle seaduse esitatud kujul, kas wastu wõtta wõi tagasi lükata, sest teie käes on enamus. Mina loodan aga, et teie siiski selle wastu ei ole, kui selle seaduse weel kord läbi töötaks komisjon tehtud ettepanekute kohaselt.

W. Grigorjew (wn.): Господа народные представители! По настоящему законопроекту я не буду делать определенных предложений, я не буду выкладывать цифровые данные и теоретические выводы ученых экономистов, я только хотел перед вами засвидетельствовать взгляд местного крестьянства нашей Печерской окрaины на этот вопрос.

Безусловно, все крестьянство, включительно до безлошадников, крайне не довольны тем, что на них возложена натуральная повинность по исправлению дорог, особенно

тяжело отзывается на хозяйстве одиночных работников в доме, которым помимо затраты времени на исправление своего дорожного участка, нередко приходится отрываться от работы, в горячее, рабочее время и ходить по судам, по составленным протоколам за неисправность участка.

Я слышал не раз заявления крестьян, что они готовы лучше нести посильную дорожную денежную повинность, чем отрываться от работы и ходить по судам.

Поэтому, мое предложение сводится к тому, чтобы по возможности освободить крестьян от дорожной натуральной повинности.

Juhataja M. Martna: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja O. Liigand: Wäga austatud Riigikogu liikmed! Maanteede seaduse kohta on sõna wõtnud küll õige mitmed Riigikogu liikmed, kuid peab tähendada, et need kõnelejad on olnud ainult ühelt küljelt, nimelt ainult paremalt tiwalt, wälja arwatud ainult üks kõneleja asunikkuide hulgest. On püütud tõendada, nagu oleks seaduseelnõul nii suuri puudusi, et teda sel kujul wastu wõtta ei saa, waid ta tuleks tingimata tagasi anda omawalitsuse komisjoni. Suurema puudusena on ette toodud naturaalkohustuste alalejätmine, kuna põllumeestekoguliste rahwaesitajate poolt wäiteid ette on toodud, millest jäeldama peaks, et parem tiib on kõik teinud mis wõimalik, et käesolewat seadust teisiti läbi wiia, kuid saatuslikult teiste enamusele on pidanud alla jääma. Seda wädet tahaksin kõigepealt pisut õiendada. Tuletan meelde, et maanteede seaduseelnõu on sisse antud Wabariigi Walitsuse poolt 1923. aasta juuni-kuul, mil põllumeestekogude esitajad Wabariigi Walitsuses õige mõjuwal kohal olid. Nimelt oli walitsus tol ajal tööerakonna rühma esitaja härra Kukk'e juhatusel, kuna walitsuse liikmeteks põllumeeste rühmast olid: teedeminister härra Ipsberg, põllutööminister härra Rostfeldt ja siseminister härra Einbund ning rahaministriks põllumeestekogude poolehoidja härra Westel. Peale selle oli seal veel teisi neile kaasatundjaid. Nii tuleb küsida, mispärast ei pannud need härrad walitsuses oma mõju maksma ja esitasid ning lasksid esitada maanteede seaduse sel kujul, nagu ta Riigikogule esitati. Tuletaksin ühtlasi meelde, et see seaduseelnõu oli tagurliisem, kui põllumeeste arwa-

mise järele seda praegune seaduseelnõu on. Tolles eelnõus oli ette nähtud naturaalkohustuste allesjätmine kõigi liigi teede juures. Sellejuures pidid naturaalkohustust kandma, mitte nagu praeguse seaduseelnõu järele kõik teetarwitajad, waid ainult kinniswara de omanikud. Nii on seaduse seletuskirjas öeldud: „käesolew seaduseelnõu tahab teede ehitamist ja korrashoidmist seaduslikule alusele wiia, sellejuures kõiki maakonnas asuwaid kinniswara omanikke teede ehitamisele ja korrashoidmisele kohustades.“ Käesolew seaduseelnõu, nagu tähendasin, läheb hoopis kaugemale ja paneb teekohused § 26. järgi peaaegu kõigi riigielanikkude õlgadele.

Siis toodi kõneleja härra Laarman'i poolt ette, et tasumaksmisele maade eest olla wastu seistud pahemast tiwast ja nagu oleksid põllumeestekogude esitajad siin wäga mõjuwalt kaastegewad olnud, et tasuline maadewõtmine teede alla läbi wiidud. Aga just tolles Wabariigi Walitsuse, wõi nõndanimetatud Ipsberg'i eelnõus oli ette nähtud tasuta maadewõtmine teede alla. § 7-da järele wõetakse maad tasuta teede alla ka siis, kui tee I klassi alt II klassi alla üle wiiakse, samuti tee õiendamise korral.

Edasi tuletaksin meelde, et nimetatud walitsuse järele tuli järgmine walitsus, wist umbes juuli- wõi augustikuus, kus olid põllumeestekogude esitajad, keda ma juba nimetasin, eesotsas Riigiwanem K. Päts'iga põllumeestekogude rühmast. Nii et uue walitsuse ametissekutsumisel põllumeeste mõju wael tugewamaks läks. Seal aga sellest midagi kuulda ei olnud, et see walitsus oleks warem esitatud teedeseaduse eelnõu wastu teise seisukoha wõtnud. Sama seaduseelnõu jäeti Riigikogule arutamiseks edasi, ilma et isegi ligemaid parandusi sellele oleks tehtud. Kui omawalitsuse komisjonis seisukohale asuti, et soowitaw oleks ära kaotada naturaalkohustus ja soowi awaldati, et walitsus otsiks teid, kuidas seda kaotada wõiks, siis Wabariigi Walitsuse esitajad wõtsid käesolewa seaduseelnõu parandamise oma hoolde. Kuid parandusi selle walitsuse ajal siiski ei esitatud, waid need tulid alles järgmise — dr. Akel'i walitsuse ajal. Ma tuletaksin weel meelde üksikuid selle kabineti liikmete seisukohti maanteede seaduse asjas, mis hoopis lahkuminewad nendest seisukohtadest, mis

sama rühma esitajad nüüd siin ette toonud. Mina juba enamalt kõneledes tähendasin selle peale, kuidas teedeminister esines selle seaduse asjus alguses ühede ja pärast teistsuguste seisukohtadega. Teedeminister, nimelt omawalitsuse komisjoni koosolekul 23. okt. 1923. a. tähendas, et tema arwab, et naturaalkohustuse ärakaotamise ja pehmendamise poole tuleb ainult järk-järgult püüda ja ühel järgmisel koosolekul toonitas ta, et ei ole soovitatav kohustuse seadusi vastu võtta, ilma et tuluallikaid oleks näidatud, ja walitsus oleks väga raskes seisukorras, kui Riigikogu ilma walitsuse nõusolekuta sarnaseid seadusi annaks. Seda seisukohta, mida wististi mina arwan terwe Riigikogu õigeaks peab, pidaski silmas ka omawalitsuse komisjon, kui järgmise walitsuse poolt, — mille juhiks oli härra dr. Akel — anti parandused maanteede seaduse kohta, mille järgi oleks tulnud naturaalkohustused ära kaotada, Riigikogu omawalitsuse komisjoni sellekohase soovawalduse põhjal. Aga ühtlasi toonitati siis walitsuse esitaja poolt, et tuluallikaid, kust selleks tarwisminewaid kulusid katta, ei tea Wabariigi Walitsus praegu näidata, ja kui Riigikogu tarwilikuks arwab naturaalkohustuste ärakaotamise, siis tema ka ise näitama peab allikad, millest need kulud katta. Ja nimelt seda seisukohta arwesse wõttes otsustaski omawalitsuse komisjon, enne kui asuda lõpulikule maanteede seaduse wastuwõtmisele, esitada naturaalkohustuse ärakaotamise küsimus rahaasjanduse komisjonile seisukoha wõtmiseks. Missugune see seisukoht oli, selle kandsin mina juba eile siin ette. Ma tuletan aga meelde, et sellel rahaasjanduse komisjoni koosolekul, mis ära peeti 5. juunil 1924. a., põllumeestekogude esitajad kõige loiumalt on naturaalkohustuste ärakaotamise eest wõidelnud, kui seda nii julgeda öelda. Ühes meie kohalikus ajalehes kirjutatakse selle kohta järgmist: „Neljäpäewal, 5. juunil tuli alamkomisjoni sellekohane aruanne lõpulikult seisukoha wõtmiseks rahaasjanduse peakomisjoni. Kogumehed Tonkman, Holberg, Ipsberg ja Jürman wiibisid komisjoni istumisel sennikaua, kui maanteede seaduse asi ette tuli. Lühikene aeg enne seda kadusid nad aga komisjonist. Jäi järele üksi härra Jürman, kes minema ei pääsenud, sest et ta koosolekut juhatas. Tema wõttis ainult kord loiult sõna, soowides ka Waba-

riigi Walitsuse arwamist kulude asjus ära kuulata.“

Wabariigi Walitsuse seisukoht selle kohta oli aga teada ja esitatud juba enamalt ning rahaasjanduse komisjoni eitaw seisukoht oli täiesti kooskõlas sellega. (M. Martinson, põl.: Kas tõsiasju peab ainult hääle enamusega läbi suruma?) Noh teie esitajad oleksid pidanud asja eest vähemalt sõnagi wõtma. (A. Jürman, põl.: Nüüd wõtsume sõna!) Aga mispärast siis sõna ei wõetud? (Wahelhüüe paremalt poolt: Pole Teie asi!) Mispärast teie mehed nüüd tulewad ja teiste aadressil etteheiteid teewad? (Hulgalised wahelhüüded põllumeeste rühmast.) Mina oskan seda seletada ainult kui demagoogilist wõtet. (J. Temant, põl.: See on aruandja demagoogia! Mära. Hulgalised wahelhüüded!)

Juhataja **M. Martna:** Palun rahu.

Aruandja **O. Liigand:** Ma tuletan siin weel meelde ka seda, et naturaalkohustuse ärakaotamise mõtted tekkisid ja tulid esile põllumeestekogude esitajate poolt alles omawalitsuse komisjonis ja läksid intensiivseks alles siis, kui nende seisukoht Wabariigi Walitsuses nõrkema oli lõõnud, ja kõige intensiivsemaks läks nende wastutöötamine naturaalkohustusele siis, kui nad enam walitsuses ei olnud.

Siin on kõneldud sellest, et tahetakse seda seadust ruttu läbi wiia. Minule on aga paistnud, et tema vastu kõnelejate soow on seaduse ilmumist pikendada, nagu seda ka tänasest ettepanekust näha on, mis soowitab seadust omawalitsuse komisjoni tagasi anda. See pikendamise püüe käib läbi ka kõige komisjoni tegewuse aja. Näiteks wiideti selle seaduse arutamise ajal ära paar koosolekut niisuguse „tähtsa“ küsimuse pärast, nagu — kellele peab kuuluma wõi kelle päralt peab jääma rohi, mis kaswab teedeäärsete kraawide põhjas. Põllumeeste rühma esitaja härra Arro ettepanekul kerkis see küsimus päewakorrale ja tehti komisjonis pea sama tähtsaks asjaks, nagu siin naturaalkohustuse ärakaotamise küsimus. Weel tulewad mõned kenad episoodid meelde selle seaduse arutamise ajast komisjonis. Nii näiteks, omawa-

litsuse alamkomisjonis soovitas härra Laarman, et maanteede kohustus peaks lasuma kõikide elanikkude peal ühe-wõrra. Ja kui selle peale tähendati, et seda ometi nõuda ei wõi mingisuguse isikumaksu kujul, siis arwas härra Laarman, et seda wõib tulumaksu näol kõikide kodanikkude peale panna. Ja kui seal härra Laarman'ile ette toodi, et kui maanteede maks ära jaotada tulumaksu alusel, mille praegune summa üle riigi wälja teeb üle 200 miljoni, ja kui siia juurde panna maanteede heaks 800 miljonit, siis tuleks igale isikule tulumaks tõsta 5-kordseks, see tähendab — neljakordne maanteede maks juurde panna, ja küsiti, mis siis rahwas teeb? Siis loobus härra Laarman soovist teekulusid tulumaksu alusel kõikide kodanikkude peale panna. Aga siis hakati kõnelema, et maanteede korrastamisega kulud peawad tulema üldistest riigi ressursidest, millele tollimaksud ja kõik teised kaudsed maksud peawad kaasa aitama. Ka siin täna on palju kõneldud naturaalkohustuse ärakaotamisest, aga kõnelemata on jäetud ja sõnagagi ei ole puudutatud seda, kust need kulud peaks kaetama. See nagu ei puutu naturaalkohustuse ja seaduse arwustajatesse. Aga kuigi meie otsustaksime, et maanteede tegemine wõetakse riigi arwele ja et seda teostatakse riigikassa arwel, siis tekib küsimus, mispärast peab siis sarnane eesõigus olema ainult maakondadel. Kui maanteid tehakse riigi kulul, miks ei wõi siis ka linnad nõuda, et ka linnateed, uulitsad riigi kulul prügitataks. Siis wõidakse sama õigusega esile tulla selle nõudega, nagu nüüd esile tullakse naturaalkohustuse kaotamise nõudega maanteede küsimuse juures. Ma tuletaksin weel meelde, et kui maksude seadus on olnud kõne all, siis on jällegi kõigerohkem kõneldud wastu just paremalt tiwalt, ja ma arwan tihti õigusega, sest kes nende maksude maksja on? Maksud wõetakse ju ometi kõigepealt nendelt, kellelt seda wõtta on. Kui maanteede tegemise kohustus kantaks riigikassa arwele, kui selle kulud kaetakse riigikassast, siis peawad ometi riigikassasse selleks summad sisse tulema. Jääb ainult küsimine, kust need summad sinna tulewad.

Ma tahaksin tõesti kuulda, mis ütlevad põllumehed siis, kui maksudeküsimus maanteede korrastamiseks päewakorradele tuleb. Ma ütlesin juba, et härra

Laarman ehmatas oma ettepanekust ja loobus sellest, kui kuulis, et maanteede maks tulumaksule 4-kordselt juurde tuleb. Lugu on maanteede asjas niisama kui teisteski kaheotsaga, ja ei maksa põllumestekogude esitajail sugugi imestada, kui need rühmad, kes toetanud maanteede seadust sel kujul, nagu ta omawalitsuse komisjoni poolt wastu wõetud, arwestanud on ka riigikassaga ja üldise riigimajandusliku seisukorraga. Kui siin ettepanek on tehtud käesolew seadus anda omawalitsuse komisjoni tagasi, siis pean jälle meelde tuletama, et on praegu teada Wabariigi Walitsuse seisukoht maanteede seaduse asjus. On teada ka, et omawalitsuse komisjoni koosseis suuremaid muudatusi waheajal olnud ei ole. Sellepärast ei ole ka siin loota mingisuguste uute seisukohtade peale. Oma wahelhüüdes härra Tonkman'ile tähendasin ma, et kui tahetakse uut põhimõtetel seadus ümber töötada, siis tuleks ta anda mõnele erikomisjonile, kuhu oleksid walitud ainult põlluimeestekogude ja asunikude rühma esitajad. Minule näib, et seaduse komisjoni tagasiandmise ettepanek üldse tõsine olla ei wõi, sest kui see tõsiselt oleks mõeldud, siis oleks arwestatud omawalitsuse komisjoni koosseisuga, kuludega jne. Kui aga niisugune ettepanek esitatud on, siis wõib sellest wälja lugeda ainult soowi selle seaduse wastuwõtmist kaugema aja peale edasi lükata. (K. Tonkman, põl.: Ega see seadus õnnistust ei anna.) Siit wõib wälja lugeda, et põllumeeste esitajad loewad praegust maanteede kohustust kergemaks, kui see uue seaduse järele kujuneks. Mina aga arwan siiski, et kui juurde tulewad teised maksumaksjad ja kui iga aasta suureneb nende prügi- ja kiwiteede pikkus, mis naturaalkohustuste alt ära lähewad ja riigi ning teedekapitaali arwel tehakse, siis väheneb ometi kruusateede pikkus ja sellega ühtlasi naturaalkohustus maal. Mis muidu on selle seaduse puhul ette toodud, siis on seda õieti wähe. Näiteks härra Penno poolt on ette toodud, et see seadus mitte midagi ei anna juurde, muudkui ainult erateede jaotamise seab paremale järjele. Siin wõib niipalju härra Penno'le meelde tuletada, et ta ka teisi paremusi toob. Näiteks omawalitsustele antakse wõimalus naturaalkohustusest lahti saada, nii nagu maakonna rahalised olud seda lubawad. Seda wõib teha järk-järgult, nagu jõud

lubab. Siitamaani ei olnud seda võimalust olemas. Samuti on uues eelnõus ette nähtud, et naturaalkohustuse täitmisest võib wabaneda iga naturaalkohuslane, kui ta naturaalkohustuse asemele soovib rahalise kohustuse võtta. See on ette nähtud §§ 27. ja 28. Ühtlasi on ette nähtud, et riik oma toetussummasid peab andma omawalitsustele neljakordses suuruses, selle wastu, mis omawalitsused ise määravad. Need peale muu on ometi väga kaaluwad paremused ja parandused sennise korra juurde, mis naturaalkohustuse neile, kelle peal ta lasub, ometi palju kergemaks teeb. Kui siia veel juurde võtta seda, et kõik maakondades asuwad tööstusettewõtted ja mehaanilised liikumisabinõud, kui ka kõik äritegewad isikud maksu alla pannakse, waadake, see on ometi niisugune paremus, mida praeguse korra juures ei ole. Mis puutub teede laiusesse, siis peab tähendama, et praegused teed paljudel juhtumistel hästi laiemad on kui seda käesolew seadus nõuab. Kui härra Penno meetrit kujutab süllana, siis on see wale ettekujutus. Härra Penno näiteks leidis, et nõudmine, et wiimasejärgu teed peapeawad neli meetrit laiad olema, olla liigne. Siis peaks aga ometi meelde tuleutama, et tee ei ole mitte ainult ühtepidi käimiseks, waid tee peal võib keegi wastu tulla ja siis peab tee nii lai olema, et teine wabalt mööda pääseb. Olgu aga nii lugu kuidas on, niisuguseid küsimusi võib II lugemisel parandada ja see kõik annab wähe põhjust selle seaduse komisjoni tagasi andmiseks.

Samuti on härra Tonkman kõnelenud, et seaduseelnõus ei ole ette nähtud mõnesuguseid tehnilisi nõudeid teedetegemise alal. Waadake, see on selles seaduses lahendatud § 2-ga, kus teedeministrile antakse õigus juhtnõore anda teede tehnilise tegemise kohta. Minule näib, et ettepanekuga, see seadus komisjoni tagasi anda, teda ainult pikemaks ajaks matta tahetakse ja et sellega mitte seda kätte ei saada, mida kätte saada tahetakse.

Mis puutub naturaalkohustuse ärakaotamise küsimusesse, siis arwan, et see põhimõttelik küsimus otsustatakse selle seaduse I lugemisel wastuwõtmise küsimuse juures, ja ma usun, et Riigikogu ise siin oma sõna ütleb selle kohta, kas ta soovib maanteede seadust wastu võtta sel kujul, et naturaalkohustuse ärakaota-

mine jäetakse kohalikkude omawalitsuste hooleks, kes seda woiwad teha järkjärgult ja nii, kuidas üksikute maakondade rahalised soodustused seda lubawad, wõi tahetakse seda seadust ainult deklaratiivseks seaduseks teha, mis küll väga ilusal kujul siin wastu wõidakse võtta, kuid mis ainult paberile jääks. Ma loodan, et see seadus wastu wõetakse sel kujul, nagu ta omawalitsuse komisjoni poolt esitatud. Ma usun, et ta praegusel korral wist ainult sel kujul wastuwõetaw on ning toetan sellepärast omawalitsuse komisjoni ettepanekut — seadus I lugemisel wastu võtta.

J u h a t a j a M. M a r t n a: Käesolewa seaduse kohta on tehtud järgmised ettepanekud: Rkl. Laarman'i poolt: „Teen ettepaneku anda käesolew seadus tagasi omawalitsuse komisjoni ümbertöötamiseks motiividel, mis omawalitsuse tege laste kongressil 1924. aastal wastu wõetud.“

Rkl. Gustawson'i poolt: „Anda maanteede seadus tagasi omawalitsuse komisjoni ümbertöötamiseks neil alustel, millistel selle seaduseelnõu Riigikogule esitas härra Kukke walitsus teedeministri härra Ipsberg'i ettepanekul.“

Rkl. Penno poolt: „Teen ettepaneku anda maanteede seadus erikomisjoni läbitöötamiseks omawalitsuste kongressil wastuwõetud põhimõtete kohaselt. Walimisjagajaks võtta 12.“

Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Laarman'il.

M. L a a r m a n (põl.): Härra aruandja tähendas muuseas, et härra Ipsberg'i ministriksolemise ajal olla eeskawas ette nähtud, et kõigi teede tegemise kohustus naturaalkohustuse korras pidi sündima. Tahtsin tähendada, et härra aruandja on siin jällegi natukene eksinud. Härra Ipsberg'i ajal esitatud seaduse §§ 14 ja 17 räägiwad hoopis teist keelt. Seal on öeldud: „kõigi teede, samuti II klassi prügitööde tegemine sünnib riigikassa kulul, samuti I ja II klassi maanteede korrashoidmine ühes sildadega jne.“ Julgeksin tähendada, et sellest ka aruandja teiste seletuste kohta teatawad järeldused võib teha.

J u h a t a j a M. M a r t n a: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Holberg'il.

J. H o l b e r g (põl.): Lugupeetud härra aruandja on igakord siin mingisuguste

ettekujutuste waral tõendanud, et rahaasjanduse komisjonis on need ja need põllumeestekogude liikmed teatawate küsimuste arutamise ajaks meelega lahkunud. (Aruandja O. Liigand: See on ajaloo st wõetud.) Ma leian, et nende wäidete ettetoomisega muud põhjust ei ole, kui härra aruandja haiglane ettekujutus. Lugu selle äraminemisega oli järgmine: määrati rahaasjanduse komisjoni koosolek erakorraliselt mitte harilikul ajal. (O. Gustawson, is.: Kas laupäewal?) Ei, see oli neljapäewal, see tähendab mitte sel päewal, kus rahaasjanduse komisjon harilikult istub. Rahaasjanduse komisjoni koosolekud on teisipäewal ja reedel. Komisjoni koosoleku kokkukutsumist nõuti sellepärast, et rahaministril oli mingisugune erakorraline teadaanne. See oli läinud kewadel juunikuus. See komisjoni kokkukutsumine tehti nii ülepea-kaela, et meie rühma esitaja, härra Ipsberg üldse kutset ei saanud ja sellepärast ei wõinud koosolekule ilmuda. Minul oli samaks päewaks määratud üldkomisjoni koosolek, mille ainukeseks päewakorra-punktiks oli riigiteenistusseadus. 19 liiget oli kokku tulnud, oma nimed raamatusse kirjutanud ja mina pidin rahaasjanduse komisjoni koosolekult, kui aruandja lahkuma, et riik mitte ilmaaegu kümneid tuhandeid wälja ei annaks. Härra Tonkman oli sunnitud isiklikkude asjade pärast lahkuma, nii et siin mingisugusest meelega äraminemisest juttu ei wõi olla, waid see on härra aruandja haiglane ettekujutus.

Juhataja **M. Martna**: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Liigand'il.

O. Liigand (rhw.): Rkl. härra Laarman püüdis tõendada, et mina olewat eksinud öeldes, et minust Ipsberg'i seaduseelnõu naturaalkohustuse alale jättis kõigil teeliikidel. (Wahel hüües põllumeeste rühmast: Ja tõendas ka.) ... ning tähendas, et härra Ipsberg'i poolt esitatud maanteede seadus ei jäta kõikide teede korraldamist naturaalkohustuse alusele. See ei wasta tõele. § 18. walitsuse poolt esitatud elnõus ütleb: „I ja II klassi teede parandamine ja selle jaoks kruusa ning muu materjaali juurdedu teostatakse naturaalkohustuse alusel.“ See on õigus, et kiwi- ja prügi-teede korrashoidmine on teedekassa arwele wõetud, kui ka uute I klassi teede ehitamine. Mina olen kõnelenud aga ai-

nult sellest, et nõndanimetatud Ipsberg'i seaduseelnõu järele jäetakse kõigi klassi-teede korrashoidmine naturaalkohustuse alusele.

Mis puutub härra Holberg'i fakti-lesse märkusesse, nagu oleksin mina oletanud rahaasjanduse komisjonis põllumeestekogude esitajate puudumist, siis pean tähendama, et mina seda sugugi oletanud pole, waid mina lugesin sellekohase teate ajalehest ette ja oletasin sellest ainult seda, et põllumeestekogude esitajad tarwilikul kohal pole tõsiselt kaitsnud seisukohti, mida nad eisel ja tänasel koosolekul on püüdnud esile tuua.

Juhataja **M. Martna**: Hääletamise motiivide kohta on sõna rkl. Gustawson'il.

O. Gustawson (is.): On tehtud kolm ettepanekut seaduseelnõu edaspidise käigu kohta. Kõik need ettepanekud taotlewad üht ja sama — käesolew seadus tuleb anda tagasi komisjoni. Muudkui motiivid, millest wälja minnes ettepanekud tehtud, lähewad lahku. Härra Laarman'i wäga „huwitawast“ ja „terawmõttelisest“ kõnest sain mina mulje, et omawalitsuse komisjon on põhjalikult ära rikkunud selle ilusa seaduse, mille omal ajal kokku seadis ja walitsuse kaudu Riigikogule esitas põllumeeste rühma liige, tolleaegne teedeminister Ipsberg. Need seisukohad, mida omal ajal härra Ipsberg tööerakondlase härra Kukk'e walitsuse ajal maanteede seaduses läbi surus, on härra Laarman'i tõekspidamiste järgi paigalt nihutatud. Et anda omawalitsuse komisjonile wõimalus käesolewat seadust restaureerida sarnasel kujul, nagu härra Ipsberg selle omal ajal esitas Riigikogule, ongi tarwis see seadus omawalitsuse komisjoni anda. Minu poolt on wastaw ettepanek tehtud põhjendusega, et omawalitsuse komisjon käesolewa seaduse ümber töötaks wastawalt neile alustele, mis kandsid härra Ipsberg'i elnõu. Ma arwan, et eestkätt põllumehed tohiksid olla need, kes selle motiivatsiooni poolt olles minu ettepanekut toetawad.

Juhataja **M. Martna**: Härra Laarman on oma ettepaneku tagasi wõtnud. Nii tulewad hääletamisele kaks ettepanekut. Asun rkl. Gustawson'i ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on

ettepanek tagasi lükatud Asun rkl. Pemo ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 30 häält, vastu — 27, seega on ettepanek vastu võetud. (Hüüded: Sedelitega!) Nõutakse sedelitega hääletamist. Palun sedelid välja jagada. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 30 häält, vastu — 30, seega on ettepanek tagasi lükatud.

Hääletamisele tuleb ettepanek, seaduseelnõu l lugemisel vastu võtta. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 26 häält, vastu — 27. (Hüüded: Sedelitega!) Nõutakse sedelitega hääletamist. Palun sedelid välja jagada. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 28 häält, vastu — 30, seega on maanteede seadus tagasi lükatud.

Isiklikus asjas on sõna rkl. Jürman'il.

A. Jürman (põl.): Käesoleva seaduse aruandja kandis ette, nagu oleksid Riigikogu rahaasjanduse komisjonist põllumeestekogu rühma liikmed lahkunud sihilikult, et seda küsimust seal mitte arutada. Rkl. Holberg näitas juba, et tõeline põhjendus oli lahkumiseks. Ühtlasi pean mina, kui komisjoni esimees tähendama, et seekordne erakorraline rahaasjanduse komisjoni koosolek tuli kokku kutsuda kiirelt just rahaministri tungival soovil ja sellepärast on loomulik, et mitte kõik liikmed komisjoni kutseid kätte ei saanud, nagu see juhtus seekord härra Ipsberg'iga.

Mis puutub aga sellesse, nagu oleksin ka mina tahtnud komisjonist lahkuda ja ainult sellepärast, et mina komisjoni koosolekut pidin juhtima, lahkuda ei saa-

nud, siis on see aruandja waba fantaasia. Minul ei olnud mõtetki lahkuda.

Juhataja **M. Martna**: Isiklikus asjas on sõna rkl. Ipsberg'il.

K. Ipsberg (põl.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Minule on täna iseäralik au pahemalt poolt osaks saanud, millest ma mitte waikides ei saa mööda minna. Pahemalt poolt on mitmel puhul meelde tuletatud minu ministriksolemise aega ja on mind nii mitmel korral mäletatud. (W. Linnamägi, krst.: Ja heameelega! K. Päts, põl.: Ja kästel kandnud!..) Ma näen, nad oleksid mind wist kästel kandnud, kui ma weel praegu minister oleksin olnud.

Mina ei taha aga palju kõneleda, pean ainult alandlikult tähendama, et minul maanteede seaduse väljatöötamise juures mitte nii suuri teeneid ei ole, nagu pahemalt poolt arwatakse. Kui ma midagi teinud olen, siis küll seda, et minu ajal käesolew seadus tarwiliku käigu sai ja Riigikogusse jõudis, kuna ta enne seda 3—4 aasta kestel oli käinud üht ja teist rada. Lõppude-lõpuks jõudis seaduseelnõu siia ja seega täitus just minu tahtmine, nimelt et maanteede seadus ükskord ometi Riigikogus arutamisele tuleks.

Ma tänan väga pahempoolseid Riigikogu liikmeid sõbraliku wastutuleku pärast. (Hüüded: Lõpetada.)

Juhataja **M. Martna**: On ettepanek tehtud koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek vastu võetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 2.10 min.

Algkirjale alla kirjutatud:

Riigikogu abiesimees **M. Martna**.

Abisekretäär **J. Holberg**.

Abisekretäär **J. Piiskar**.